

LOVING GEOPOLITICS — M A G A Z I N E —

Jaargang 2
NR 3
zomer 2023

Thema: Geopolitiek op het lijf geschreven

Zij die bepalen wat wij bewaren, hebben de macht over onze herinnering.

Astrid Elburg

Ik ben maar een tolk
Tweegesprek met
Carmelita Serkei

door Nelly van der Geest

De hand die de wereld aanwijst

Hanke Drop

Verbreek de hongercirkel!

John Huige en Lou Keune

Verslag van de eerste non-geopolitieke cyborgalliantie

RTK#67Pt0Q

Met bijdragen van o.a.:
Jan-Willem van den Braak,
Willem de Haan, Harm van den Heiligenberg, Yosé Höhne-Sparborth, Karel Janssen, Jacqueline de Jongh - Moolenaar, Johan Kolsteeg, Clyde A. Missier, Rutger W. Weemhoff.
Loving Geopolitics Young.

WORD NU GRATIS ABONNEE.
MELD JE AAN VIA DE LINK >
SPAAR HET MILIEU EN LEES
ONLINE

Zomer 2023:

Aan de lezer - **3**

Thema: Ik ben maar een tolk - 5

Tweegesprek van Nelly van der Geest met Carmelita Serkei

Thema: Verbreek de hongercirkel! - 9

John Huige en Lou Keune

Geopolitiek van onderop? - 12

Harm van den Heiligenberg

Thema: De hand die de wereld aanwijst - 15

Hanke Drop

'Vredeshavik' Xi belt met Zelensky en hij blijkt niet verkeerd verbonden - 18

Clyde A. Missier

Cultureel ondernemerschap als internationaal kennisdomein - 21

Johan Kolsteeg

Thema: Zij die bepalen wat wij bewaren, hebben de macht over onze herinnering - 24

Astrid Elburg

Reflectie
Beyond Impossible Journeys - 27

Column
Thema: Kunst en het lijden in verwarrende tijden - 29

Karel Janssen

Essay
Naar een wereldburgerschap
Wat heeft u liever: fictie of feiten?
- **30**

Rutger W. Weemhoff

Twintig Jaar Irak - 33

Yosé Höhne-Sparborth

Why - 35
Unknown geopolitician

Boekreflectie
Thema: De geopolitiek van emotie
- Dominique Moïsi - **36**

Jacqueline de Jongh - Moolenaar

Cartoon De Peigies - 37

Column
Geopolitiek als Zero Sum-Game - 38

Jan-Willem van den Braak

Thema: Verslag van de eerste non-geopolitieke cyborgalliantie - 40

RTK#67Pt0Q

Column
De agressor - 43

Willem de Haan

Actualiteiten

- Nieuw verschenen: Othello is dood, lang leve Othello - **17**
- Podcast Loving Geopolitics #2: een gesprek met jongeren - **32**
- Nelly van der Geest nodigt de lezer uit voor een zonnige middag in een prachtige Hilversumse tuin - **39**
- Verslag Utrechtse vredestafel 7 maart 2023 Organiseer je eigen vredestafel! - **44**

Loving Geopolitics Magazine Young

Hoe overtuigend moet je zijn - 45

Shahab en Isabel

Over de impact van een azc op de buurt - 47

Sanne Pattiasina

Podcast Loving Geopolitics #2 - 48

HKU-studenten Inez Eltink, Simmo Petersen en Roos Rijnbeek in gesprek met Nelly van der Geest

Colofon - 49

LEES ONLINE EN GEBRUIK DE LINKS:

REAGEER OP ARTIKEL

DELEN MET

NAAR INHOUDSOPGAVE

NAAR WEBSITE

ABONNEE LINK

LICHTBLAUWE TEKST KAN WORDEN AANGEKLIKT

Aan de lezer

Toen kernredactielid Nelly van der Geest de redactie verraste met haar voorstel om een themakatern te maken met als titel "Geopolitiek op het lijf geschreven", voelde het als een schot in de roos. Een afwijkende titel ten opzichte van de mainstream, een inspiratie om nieuwe geopolitieke wegen te bewandelen, de eigen grenzen verleggen, waren zo de eerste reacties. De oorspronkelijke aanzet tot het thema kwam van de haar knipacties van vrouwen tegen het ondemocratische én onderdrukkende regime van hun land Iran. De strijd van de Iraanse vrouwen en mannen voor meer vrijheid is voor ons een inspiratiebron. Het afdoen van de in Iran verplichte hoofddoek en het knippen van het eigen hoofdhaar zijn belangrijke daden in deze strijd. Dit is te begrijpen als een culturele daad van verzet. Lijfelijke vrijheid gaat hand in hand met vrij bewegen, expressie- en politieke vrijheid. Kunstenaars, denkers en vormgevers geven onze wereld vorm en helpen ons die te hanteren en begrijpen. Lees in deze LGM hoe dichtbij de geopolitiek kan zijn.

Het katern opent met het tweegesprek dat Nelly van der Geest heeft met Carmelita Serkei, media expert en Surinaamse van geboorte. Waar je vandaan komt, heeft impact op het functioneren van en in de samenleving, zo blijkt. Carmelita en Nelly verkennen samen de (on)mogelijkheden van inclusie en diversiteit. Bij voedseltekort schrijft het leed zich letterlijk in de lichamen en geesten van mensen. Voor John Huige en Lou Keune is

voedseltekort geen onvermijdelijke (klimaat)ramp maar vraagt om actie om de hongercirkel te doorbreken. Hanke Drop verkent de poëzie van Hannah Arendt en ontdekt de kracht van de wereld aanwijzende hand als deel van ons lichaam. Geïnspireerd door dit beeld onderzoekt zij in haar eigen gedicht waar het amor mundi zich in haar lijf manifesteert. Astrid Elburg, organisatie-adviseur van Surinaamse origine, schrijft over slavernij en hoe het verleden de actuele geopolitieke verhoudingen beïnvloedt. Zij vroeg haar dochters mee te gaan naar een demonstratie van Black Lives Matter op de Dam in Amsterdam.

Kunst kan troostrijk zijn bij al het lichamelijk lijden vanwege oorlogen en geweld, stelt Karel Janssen in zijn column. En, luidt zijn oproep: laten we daarbij de vervolgte kunstenaars die lijden onder dictatuur niet vergeten. Jacqueline Moolenaar-de Jongh bespreekt de ook lijfelijke herkenbare emoties hoop, vernedering en angst zoals geschetst door Dominique Moïsi in zijn boek *De geopolitiek van emotie*. Moïsi stelt dat er geen recept voor de wereld bestaat waardoor alles beter wordt, maar: hoop kan men geven, angst kan men wegnemen en vernedering kan men leren begrijpen. In de rubriek "gesignaleerd" zien we hoe geopolitiek letterlijk op het lijf geschreven is.

Het katern wordt afgesloten met een verhaal over cyborgs als versmeltingen van lijf, geest en machine. Het betreft een verslag van de eerste non-geopolitieke cyborgalliantie, opgetekend door RTK#67Pt0Q in een tekst van Giep Hagoort.

Algemene bijdragen

De algemene bijdragen laten ook in deze editie een grote verscheidenheid aan onderwerpen zien. Harm van den Heiligenberg licht zijn proefschrift over duurzaamheidsexperimenten toe en meent dat wellicht gesproken kan worden van een "geopolitiek van onderop". Clyde A. Misier richt zijn vizier op grootmacht China en plaatst kritische kanttekeningen bij de nieuwe Chinese ambities, mede in relatie

tot die andere grootmacht, en aartsrivaal: India. Over cultureel ondernemerschap in Afrika doet Johan Kolsteeg verslag. Hij rondt af met een initiatief om een gezamenlijk kenniscentrum vanuit het Westen en Afrika te starten om vergelijkbare sociale en maatschappelijke betekenissen van cultureel ondernemerschap ten volle te doorgronden. Persoonlijke verdiepingen treffen we aan in de bijdragen van Europees cultuur-lobbyist Lars Ebert over zijn verhouding tot het Rusland van tijdens zijn middelbare schoolleeftijd en het hedendaagse van Poetin dat de oorlog startte in Oekraïne, van pacifist Rutger Weemhoff over zijn moeilijke relatie met de vader van zijn schoolvriendinnetje die majoor in het leger was, van Yosé Höhe-Sparborth over haar ervaringen gedurende '20 jaar Irak'

Was. Ook vragen we ook deze keer weer aandacht voor de op de actualiteit gerichte columns van Jan-Willem van den Braak en Willem de Haan.

In de speciale rubriek "Loving Geopolitics Young" bevraagt Isabel van der Vlucht Shaha Albonaser naar zijn aspiraties als afstudierend filmmaker terwijl Sanne Pattasina vertelt over haar scriptie die de impact van een azc in de eigen buurt tot onderwerp heeft.

Ook in deze rubriek: informatie over een nieuwe aflevering van de podcast Loving Geopolitics waarin Nelly van der Geest een gesprek voert met de studenten Inez Eltink, Simmo Peterse en Roos Rijnbeek over hun studie en de (geopolitieke) toekomst.

En opnieuw zijn we heel content met de verrassende opmaak door Erik Uitenboogaard. Het magazine krijgt mede door zijn toedoen een geheel eigen gezicht.

Blijf vrij-moedig handelen op het grote of kleine toneel van de geopolitiek. Uit alle bijdragen ademt ook deze editie een *Amor Mundi*. De liefde voor de wereld! De vierde les van Timothy Snijder uit *Over Tirannie* luidt: Neem verantwoordelijkheid voor het aanzien van de wereld. In dit nummer wordt zichtbaar hoe wij dat

doen. "In de politiek van alledag doen onze woorden en gebaren - of de afwezigheid ervan - er veel toe" vult Timothy Snijder aan. Je kunt hem zien op <https://www.youtube.com/watch?v=ysCCE-uMC6xo>

Mocht je jouw woorden of gebaren op ons platform willen delen, neem contact met ons op. In december zijn we er weer met vers vrij-moedig en creatief denkvoer.

De kernredactie dankt alle schrijvers hartelijk voor hun actieve betrokkenheid. Inmiddels ontvangen zo'n 125 abonnees een gratis *Loving Geopolitics Magazine* dat zich steeds meer als eigenzinnig, geopolitiek platform aandient. We streven ernaar om via donaties de toekomst van het tijdschrift veilig te stellen. Suggesties, ideeën, voorstellen en bijdragen daartoe zijn van harte welkom.

De kernredactie

Hanke Drop, Nelly van der Geest, Giep Hagoort. Reageren? Klik op het symbool linksboven (de laars) of mail naar: post@lovinggeopolitics.nl

Toelichting bij de cover:

Detail van het slavernijmonument in Rotterdam van de kunstenaar Alex da Silva (1974-2019), in 1974 geboren in Angola. Als Cabo Verde in 1975 onafhankelijk wordt, keren zijn ouders met hun kinderen terug naar Cabo Verde. Hij is op 45-jarige leeftijd, op 30 december 2019 overleden op Kaapverdië tijdens een wedstrijdje basketbal met vrienden.

Thema

Ik ben maar een tolk

Tweegesprek van Nelly van der Geest met Carmelita Serkei

Geopolitiek heeft grote invloed op de wereld waarin wij leven. Dat tekent niet alleen onze omstandigheden, maar strekt zich ook uit naar onze directe levenssfeer: ons lijf. Hoe grijpen omstandigheden in op ons lijf én onze levensloop en omgekeerd? Hoe zetten wij ons fysiek in voor ruimte en vrijheid voor ons gedrag en onze ontwikkeling, zoals wij dat wensen en verantwoordelijk vinden? Samen met Carmelita Serkei verkent Nelly van der Geest het thema 'Geopolitiek op het lijf geschreven'.

Carmelita Serkei, geboren in Suriname, werkt al meer dan 20 jaar aan culturele diversiteit en inclusie in media en cultuur. Innovatie en het verankeren van goede voorbeelden staan centraal in haar werk. Met partners als HKU en publieke omroepen heeft zij verschillende Nederlandse en Europese (talentontwikkelings) projecten ontwikkeld. Ze publiceerde over culturele diversiteit in media en cultuur. Bij het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) was zij bij verschillende regelingen coach en adviseur. Nu is Carmelita lid van de benoemingsadviescommissie van het FCP en begeleidt ze als zelfstandig consultant verschillende organisaties in de podiumkunsten. Daarnaast is ze ambulante begeleider van mensen met een niet-aangeboren neurologische beperking. Ten slotte is ze als voorzitter van Vocal Statements betrokken bij het ontwikkelen en maken van vernieuwende cultuureducatie- en participatieprojecten.

Carmelita en ik kennen elkaar van onze samenwerking rond talentontwikkelingstrajecten in het eerste decennium van de 21ste eeuw. Carmelita's focus lag op toegang tot media voor divers talent en mijn focus op het toegankelijk maken van HKU voor divers talent. HKU had in die tijd een talentscouting en ontwikkelingstraject, 'Pitch junior' geheten. De organisatie Mira Media had toen internationale uitwisselingen op Mediagebied. Samen

organiseerden we eens in de zoveel tijd een conferentie met experttafels en optredens van de talenten. In hoeverre is het ons gelukt om de media en het theater meer kleur te geven? Carmelita (CS): Ik herinner me 'No Label', in 2008 een van onze samenwerkingsprojecten met 'Culturele Zondagen'. We mochten onder andere 'de Rode Doos' (toen de tijdelijke locatie van Tivoli/ Vredenburg) programmeren met divers talent, maar de programmeur

stapte op. Toen hebben we het principe van *jong talent de ruimte geven* toegepast: de voorwaarden bieden, en hunzelf de touwtjes in handen geven. Die ruimte hebben PAX en de groep muzikanten rondom hem, waaronder Colin Benders, gepakt en daaruit is Kyteman ontstaan. Hij stond gewoon met een groep vrienden, gelijkgestemde musici, op het toneel. Dat principe is essentieel voor talentontwikkeling en werkte.

Of het beklijft? Ik twijfel. Je ziet nu meer kleur in de media zoals Nadia Moussaid en Natasja Gibbs. Maar die hebben meestal een academische opleiding. Hbo'ers, bijvoorbeeld van de school voor journalistiek, dringen in Hilversum niet gemakkelijk door op belangrijke plekken. Talenten die zich via een informele weg ontwikkelen blijven outsiders, tenzij ze een uniek talent hebben waar men niet omheen kan, zoals bijvoorbeeld Jandino Aspooraat.

Het gaat om de hele culturele infrastructuur. Daarom zit ik ook in de benoemingsadviescommissie van FCP. Ik zie dat in de adviescommissies van fondsen dezelfde mensen steeds rondgepompt worden. De meeste makers van kleur zijn geen fondstijgers. Je kunt van commissievoorzitters de zorg en coaching voor nieuwkomers eisen. Of parallel aan het advieswerk kan een fonds ook een 'academie' aanbieden. De spoeling van het vinden van makers van kleur die ook die beleidsaffiniteit hebben of kunnen ontwikkelen is nu eenmaal dunner.

Nelly (NG): Ja dat het een lange adem kost, herken ik. Je ziet nu wel de mensen die 10 tot 20 jaar geleden de opleidingen hebben verlaten. Bijvoorbeeld Soumeya Ahouaoui bij International Theater Amsterdam of Raymi Sambo met 'Raymi Sambo maakt'. Samen met theatergroep Aluin heeft hij 'Ik zeg toch Sorry' gemaakt. Daarin speelt hij met de vraag of de Koning bij de herdenking van de afschaffing van de slavernij (1853) zal komen. De witten spelen natuurlijk de slechte rollen zoals plantagehouders, enz. De confrontatie die dat geeft bij de speler zelf en onderling tussen de witte en zwarte spelers is geïntegreerd in de voorstelling en geeft de wrijving goed weer. Heb je de voorstelling gezien?

CS: Nee, maar dat ga ik zeker doen! Veel makers doordenken hun plannen onvolgende. Ze missen de taal om wat ze doen te

vangen in een beleidsmatige visie. Ze kennen het vocabulaire om hun artistieke visie te expliciteren niet. Ik bevroeg ze. Ik zeg altijd "ik ben maar een tolk, ik ga niks opschrijven wat niet van jullie is". Ik ben geen fondswerver pur sang, maar help culturele organisaties te doordenken hoe ze als organisatie de voorwaarden kunnen scheppen om hun artistieke visie in de praktijk te brengen.

NG: Ben jij niet de godmother van veel van dit soort initiatieven? Komen ze naar jou omdat je zwart bent?

CS: Zwart zijn is voor hen vaak een motief. Het geeft hun het gevoel dat ik hen kan begrijpen en het kan vertalen. En ze weten niemand anders. Ik committeer me ook. Erkenning dat je iets te vertellen hebt, is immers kwetsbaar. Mij drijft het gelijktrekken van ongelijke kansen. Het zou goed zijn als er een paar jonge frisse stemmen in dit deel van de infrastructuur zouden opkomen.

NG: In hoeverre draag jij door je professe of je leefstijl bij aan het vergroten van het koloniaal bewustzijn in de Nederlandse samenleving?

CS: Ik kan er niet los van staan. Tijdens mijn studie heb ik al een seminar georganiseerd over slavernij. Ik ben altijd bezig geweest met emancipatiebewegingen, zowel van het koloniale verleden als van vrouwen en nu de laatste jaren steeds meer van mensen met een beperking. Inclusie wordt steeds breder. Ik ben ervan overtuigd dat als je zorgvuldig met het ene gebied omgaat, je steeds inclusiever wordt omdat je je vragen stelt. Dat leert je met de ogen van de ander te kijken.

Al toen ik zestien was wilde ik dingen van verschillende kanten bekijken. Als je je meerdere perspectieven eigen maakt, kom je tot *common ground*, een gemeenschappelijk vocabulaire.

Dat is ook voor geopolitiek heel belangrijk. Want als je denkt dat er maar één waarheid is, en niet onderzoekt hoe jouw informatie gekleurd is, niet nieuwgierig bent naar bijvoorbeeld het Russische perspectief op Europa, dan sluit je jezelf als gemeenschap af en zaai je conflict.

Daarom is erfgoed divers maken een belangrijke stap.

NG: Volg jij BLM en de discussie over excuses rond het koloniale verleden?

CS: Ik volg het meer van de zijkant, ik zit er niet diep in omdat ik zoveel dingen terug zie komen en dan denk ik "daar hadden we het dertig jaar geleden ook al over".

NG: Wat zijn dan dezelfde discussies?

CS: Wat erg speelt is de zuiverheid van begrippen en dat was dertig jaar geleden ook al zo. Dingen als cultural appropriation (culturele toe-eigening). Sommigen vinden dat de rastafa vlechten alleen maar door zwarte mensen mogen worden gedragen, maar anderen zeggen rastafa is ook een resultaat van culturen die bij elkaar zijn gekomen. Ik vind dat je mensen niet moet beperken in hun culturele uitingen. Ik snap wel waar het vandaan komt: het heeft te maken van gebrek aan toegang tot bepaalde kanalen van meestal zwarte kunstenaars of makers. Iemand anders, meestal een witte, neemt het over en krijgt er succes mee. Dat is toe-eigening, je mag niet iets zomaar van me afpakken. Of geef me minstens de *credits* als je iets van me afpakt.

Maar bij de vraag "is het werkelijk cultural appropriation?" blijf ik steken. Cultuur is van iedereen en culturen zijn niet statisch. Het probleem zit bij de toegang tot media en instituties. Dat moet je tackelen en je niet richten op het beperken van mensen in wat en hoe zij zich willen uiten.

Veel gaat ook over: spreken we van slavernijverleden of van koloniaal verleden?

Eindelijk ontstaan er instituties en activiteiten zoals de stadswandelingen (<https://koloniaal-erfgoedtevoet.nl/>). De *grassroots* uit Suriname die al dertig jaar vechten voor erkenning van het slavernijverleden zitten niet een twee drie te wachten op generalisering. De verhalen en erkenning van strijden, zoals die in andere koloniale gebieden of bijvoorbeeld zoals die van de Hindoestaanse contractarbeiders, worden dan onderling concurrerend gemaakt. Waar blijven dan de kern en de eigenheid van het verhaal?

Het gaat steeds om erkenning, zowel van het verleden als van de inzet die je als groep geleverd hebt om zover te komen. Die wordt beleidsmatig te snel ggeneraliseerd.

NG: Wat is de rol van de verschillende media bij geopolitieke vraagstukken? Wat vind jij van de manier waarop de media hun infor-

matie ordenen? Dragen zij bij aan handelende burgers?

CS: Media hebben een rol ten opzichte van geopolitieke ontwikkelingen. De verschillende media dragen bij aan hoe je als persoon analyses van je omgeving maakt.

Wat mij opvalt is dat er in de pers bijna geen discussie mogelijk is over Oekraïne. Of het nou wetenschappers zijn of opiniemakers: het is erg; de oorlog is onvermijdelijk; de Russen zijn slecht. Vragen zoals: "hoe is het gekomen?"; "waar liggen oplossingen richting vrede?" mogen niet worden gesteld, want voor je het weet ben je de vijand.

Een ander voorbeeld is het beeld dat van vluchtelingen wordt gegeven. Ik begeleid mensen met een niet-aangeboren hersenletsel en heb ook cliënten met een vluchtelingachtergrond. De pers over vluchtelingen gaat om het indammen van de instroom: om het technische verhaal, niet over de vluchteling als persoon, zijn of haar menselijkheid. Dat frame en de beelden die gebruikt worden brengen mensen met een vluchttrauma uit hun evenwicht. Die ontmenselijking - in dit geval van vluchtelingen - is iets wat ons onderhuids infecteert.

NG: Wat kwam je tegen in Europese projecten?

CS: Een van mijn laatste Europese projecten was de ontwikkeling van een 'diversity toolkit' voor informatieve programma's. Het leuke van EU-projecten vond ik dat de verschillende perspectieven vanzelf komen. Bijvoorbeeld, als Nederlandse delegatie heb je verschillende leeftijden en achtergronden maar in de samenwerking met andere landen merk je dat je heel erg Nederlands bent. Nederlanders zijn doelgericht. Het liefst slaan we het diplomatieke geneuzel over. Dan spreek je in de pauze je Turks- of Marokkaans-Nederlandse collega's en dan zeggen ze "zit ik hier een dag en moet ik dat diplomatieke gewauwel aanhoren". Nederlanders worden heel erg ongedurig als het te lang duurt. Omgekeerd vinden andere Europese delegaties Nederlanders te weinig tijd inruimen om lekker te lunchen of andere sociale rituelen met elkaar te ervaren. Dat kan tegen je werken.

NG: Welke geopolitieke ontwikkelingen hebben jouw leven bepaald?

CS: Natuurlijk het kolonialisme. Ik ben geboren en gedeeltelijk opgegroeid in Suriname. Als elfjarige ben ik in 1968 naar Nederland gekomen. Mijn ouders waren allebei onderwijzers, dat was het hoogste niveau dat je in Suriname kon behalen, toen. Er waren 2 of 3 beurzen in Suriname waarop je in Nederland kon komen studeren en daar was mijn vader op uitgeloot. En hij wilde niet dat dit zijn kinderen zou overkomen. Mijn vader is in 1964 hier naartoe gekomen. Zo deden ze dat toen: kwartier maken. Hij ging eerst bij zijn zus in Utrecht wonen en vandaar uit een huis regelen voor ons.

De hele samenleving in Suriname is gebaseerd op het kolonialisme. De samenleving is georganiseerd door verdeel en heers en vanuit kleurgevoeligheid: hoe witter hoe beter. Dat speelt in families, tussen families, in de hele samenleving. In Suriname was ik wit, het duurde even voordat ik doorhad dat ik in Nederland bruin was. Toen noemde ik me bruin. Later, om mezelf te positioneren, noemde ik me zwart. Ik wilde zelf bepalen hoe ik genoemd werd.

Suriname was toen echt een koloniale samenleving met bevoorrechte en minder bevoorrechte mensen. Mijn gevoel voor gelijke kansen is verbonden met een waarde die mijn vader me leerde: hij heeft altijd vrijwilligers- en liefdadigheidswerk gedaan. Ik heb dat ook aan mijn kinderen doorgegeven. Niet alles gaat om geld verdienen. Je moet ook iets aan de samenleving teruggeven. De ander gelijke kansen geven is een belangrijke familie-waarde, net als boos zijn op ongelijkheid.

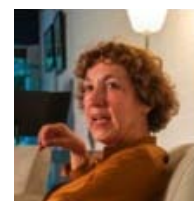
Op de middelbare school las ik bevrijdingstheorieën, van Che Guevara, Frantz Fanon en James Baldwin. Ik hield ook van geschiedenis. Ik heb veel over Afrika gelezen: want "Africa is not a country". Er wordt maar gedaan alsof Afrika één bak zand is.

Voor mij komt de geopolitiek steeds weer neer op perspectieven. Sinds recent is er steeds meer aandacht voor wat men noemt de 'Dutch Atlantic'. Dit is een maritieme benadering van de Trans-Atlantische slavenhandel. Daarin wordt de Atlantische oceaan als integraal onderdeel van de geschiedenis gezien. Onder andere Francio Guadeloupe (UvA) merkt op dat slavenhandel zich rondom deze oceaan afspeelde. Dat water is een vorm van verbondenheid. De culturen van Europa, Afrika en Zuid-Amerika hebben zich via het

water vermengd. Water is de *common ground*. Guadeloupe spreekt van een Trans-Atlantische cultuur. Dat biedt een nieuw perspectief op onze geschiedenis. Juist als je cultuur als iets levends en dynamisch ziet, biedt het perspectief van een Trans-Atlantische identiteit openheid, ruimte voor onderlinge beïnvloeding en verbondenheid. Dat past bij nieuwsgierigheid en bij de waarden die ik in mijn familie geleerd heb.

Common Ground

NG: Ik heb zo'n 10 jaar met Carmelita samengewerkt en nu alweer 10 jaar later spreken we elkaar voor het eerst over haar amor mundi: wat haar dreef en drijft bij de dingen die ze doet. Veel wist ik niet. Hoe zij geworteld was in het kolonialisme, bijvoorbeeld. We waren indertijd 'een pittig stel', zoals Carmelita aan het begin van ons gesprek opmerkte, waarbij ze altijd het gevoel had dat dat kon omdat we voor dezelfde zaak stonden. Inderdaad, we schuurden. En we hadden *common ground*. Net als Carmelita ben ik opgevoed met de waarde van vrijwilligerswerk en daarmee iets teruggeven aan de samenleving. (Het tweegesprek vond plaats op 12 mei 2023)

Nelly van der Geest is theatermaker en produceert onder meer mini-docu's waarin het verhaal teatraal wordt verbeeld

Wordt nu abonnee van Loving Geopolitics Magazine
 Klik op de link en meldt je aan voor automatische digitale toezending.

Thema

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is er een wereldwijd debat gaande over mondiale armoede en ongelijkheid. Twee derde van de wereldbevolking zou lijden aan ernstige voedseltekorten. De eindigheid van beschikbare natuurlijke voedselbronnen botst met de groeiende wereldbevolking. De Aarde is al sterk overbelast. In onderstaand artikel geven John Huige en Lou Keune aan hoe de hongercirkel als systeem van honger, ondervoeding en armoede kan worden verbroken.

Verbreek de hongercirkel!

Honger: een plaatsbepaling

John Huige en Lou Keune

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is er een wereldwijd debat over mondiale armoede en ongelijkheid. Twee derde van de wereldbevolking zou lijden aan ernstige voedseltekorten. De eindigheid van beschikbare voedselbronnen botst met de groeiende wereldbevolking. De Aarde is al sterk overbelast.

Als er een geopolitieke kwestie is met direct lijfelijke gevolgen dan is het honger. De internationale statistieken over honger geven indringende cijfers. Volgens VN-studies leden in 2021 828 miljoen mensen honger. Dat was een stijging in één jaar van 46 miljoen mensen. Bij de presentatie van deze cijfers in 2022 gaven de VN en de FAO een verslechtering aan, reden om de alarmklok te luiden. Naast de mensen die hongerslijden, zijn er ook nog eens 3,1 miljard mensen die lijden aan ondervoeding en kwalitatieve tekorten. En 2,3 miljard mensen hebben te maken met voedselonze-kerheid. Tegelijkertijd geven die statistieken iets buitengewoons aan: het aantal mensen dat hongerslijdt is op de langere termijn dras-tisch gedaald. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw ontstond ook in Neder-land discussie over het hongervraagstuk.

“Twee derde van de wereldbevolking lijdt honger”, werd gesteld. Dan is het genoemde aantal van 828 miljoen ofwel 9,3% van de to-tale wereldbevolking een opwekkend beeld. Blijkbaar heeft de mensheid wegen gevonden om het hongerprobleem aan te pakken en dat stemt optimistisch. Tegelijkertijd is het aantal van 2,3 miljard mensen dat te maken heeft met voedselonze-kerheid zeer drama-tisch.

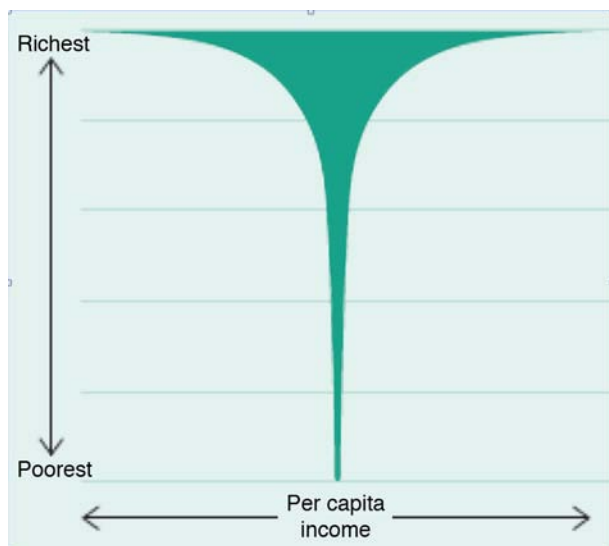
In hoeverre is honger een natuurprobleem?

Natuurlijk is er in principe eindigheid van de hoeveelheid en kwaliteit van natuurlijke voed-selbronnen. Maar er zijn nog veel mogelijk-heden voor verruiming van het voedselaan-bod. Geschat wordt dat wereldwijd een derde tot de helft van al het geproduceerde voedsel verloren gaat of wordt verspild. Daarnaast

worden veel van de beschikbare gronden en andere voedselbronnen voor andere doeleinden aangewend. Zo leggen vervoer- en transportmiddelen een enorm en nog steeds groeiend beslag op de beschikbare ruimtes. Ook worden veel gronden aangewend voor het verbouwen van rietsuiker om daaraan brandstof te onttrekken. De verdere toename van CO2 zal steeds meer leiden tot schadelijke klimatologische verslechtingen van natuurlijke evenwichten, denk maar aan de dramatische weersveranderingen, zoals langdurige droogte of overstromingen. Er is wel een groeiend bewustzijn om kritisch te zijn ten aanzien van het gebruik van bepaalde voedingsmiddelen. Zo kan de beperking van de consumptie van vlees en vis leiden tot een belangrijk minder beslag op aarde en andere natuurlijke voedselbronnen zoals visgronden. In principe is er voldoende voedsel om iedereen te voeden. In minstens twee opzichten is er ongelijkheid in de beschikking over voedingsmiddelen. Ten eerste: hoe wordt het beschikbare voedsel verdeeld? De verkrijging van voedsel is steeds meer afhankelijk geworden van de beschikking over geld. Honger is dus vooral een verdelingsvraagstuk en de mondiale inkomensverdeling is absurd scheef, zoals blijkt uit de volgende grafiek, ontleend aan een rapport van Oxfam International uit 2014.

Hierbij enkele cijfers over armoede: 40% van de wereldbevolking heeft een inkomen van minder dan \$2 p.p.p.d. De 20% rijksten bezit 75% van het wereldinkomen; de 40% meest armen bezit 5% van het wereldinkomen. De ongelijkheid neemt toe en is sinds de jaren zestig van de vorige eeuw meer dan verdubbeld.

De eeuwenlange traditie van zelfvoorziening met vaak gedeeltelijke productie voor de markt is voor het overgrote deel van de wereldbevolking vervangen door primair voor de markt producerende bedrijven. Deze grootschalige commercialisering van productie en distributie betekent dat de verkrijging van voedsel afhankelijk is van de beschikking over geld. Op dat gebied zijn de vooruitzichten slecht. Honger is een sociaal probleem, een kwestie van hoe de samenleving is ingericht en evolueert.

Daar komt een belangrijke ontwikkeling bij: de mondialisering van de wereldsamenleving in deze naoorlogse periode. Op allerlei manieren zijn wij met elkaar verbonden geraakt, niet alleen in communicatiemiddelen maar ook en vooral in de structurering van geopolitieke verbanden. Denk aan de wereldomvattende verbanden tussen ketens van productie en distributie, zeker ook als gevolg van de mondiale financialisering van de wereldsamenleving. Een dramatisch voorbeeld van toenemende kwetsbaarheid van de mondiale voedselvoorziening blijkt uit de oorlog in Oekraïne, die dreigde te leiden tot hongersnoden in Afrika. Kortom, de toekomst van de mondiale voedselvoorziening ziet er niet best uit.

De hongercirkel

De hongercirkel is het systeem van honger, ondervoeding en armoede. Honger is een gevolg van systeemoorzaken. Wie zich in deze cirkel bevindt zal er moeilijk uit kunnen komen. De gestelde opgave komt overeen met SDG-doel 2: beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en promoot duurzame landbouw.

Aan de hongercirkel ontsnappen is een extreem moeilijke opgave. Die hongersituatie zien we vooral in het globale zuiden maar ook in armoedewijken in rijke landen waar zonder ontbijt naar school gaan in Nederland dagelijks zo'n 20.000 kinderen treft. De fysieke gevolgen van de hongercirkel op mensen zijn groot. De systemische kenmerken van deze cirkel hebben we samengevat in zeven vinkjes. Zeven vinkjes in het boek van Joris Luyendijk vormden samen het systeem van bevoorrechte witte mannen die nooit uitsluiting of discriminatie op basis van sociale klasse, cultuur, huidskleur, geslacht, seksuele identiteit of opleiding hebben kunnen ervaren.

De 7 vinkjes van Luyendijk:

1. Minstens één hoogopgeleide en/of welgestelde ouder
2. Minstens één in Nederland geboren ouder
3. Man
4. Hetero
5. Wit
6. Gymnasium of vwo
7. Universiteit

en de hongervariant hiervan:

1. Ouders zonder regulier werk
2. Te laag geboortegewicht
3. Geboren in een armoedesituatie
4. Weinig of geen opleiding
5. Malnutritie
6. Geringe toegang tot gezondheidszorg
7. Weinig bescherming tegen klimaatontwrichting

De hongervinkjes toegelicht:

(1) We beginnen met een te laag geboortegewicht. Veel mensen komen op de wereld in een structuur van honger en armoede; de moeder was arm en heeft onvoldoende voedsel gehad tijdens de zwangerschap. (2) Armoede en voedselonzekeerheid vormen een steeds groter probleem. De enorme groei van de steden in het globale zuiden heeft monstersteden met krottenwijken doen ontstaan waarin overleven de centrale opgave is. (3) Een directe oorzaak heeft te maken met conflictsituaties ((burger)oorlog), maar vooral ook met een gebrek aan volwaardig werk en lage lonen. Vaak is werk gevaarlijk en leidt het tot ongelukken of gezondheidsklachten. (4) Scholing is slecht of afwezig. Dat leidt tot slechte arbeidsmarktkansen en voor vrouwen onvoldoende informatie over geboorteregulering. (5) Malnutritie is een voedingspatroon met te veel of te weinig nutriënten (voedingsstoffen die nodig zijn voor groei en stabiele gezondheid: goede en voldoende proteïnes, vetten en koolhydraten; voorts vitamines, kalk en ijzer). Een teveel aan nutriënten is ook slecht. Bijv. door eenzijdig voedsel met te veel vet, suikers en zout. (6) Een goede gezondheidszorg is geen luxe. Gezondheidszorg is een mensenrecht en het ontbreken van goede zorg leidt o.a. tot groeistoornissen, langdurige ongeschiktheid voor arbeid en psychisch leed. Tel daarbij op de afwezigheid van veilig schoon water en schone lucht. (7) Klimaatontwrichting treft vooralsnog vooral ook de mensen in het globale zuiden. Door het ontbreken van adaptatie- en mitigatiemaatregelen zijn de effecten van droogte, overstromingen, zeespiegelstijging, achteruitgang van ecosystemen, afgenomen landbouwopbrengsten en verminderde voedselzekerheid groot voor steeds meer mensen.

Honger, zo valt af te leiden uit de zeven hongervinkjes is vooral een gevolg van (neo)ko-

lonialisme. Het is de uitbuiting die veroorzaakt wordt doordat rijke landen en grote ondernemingen uit die landen de opbrengsten wegzuigen voor eigen gewin. In de theorie van Samir Amin genoemd: centrum-periferie verhouding. De landen in het globale zuiden zijn de perifere landen en de rijke landen, de centrumlanden, bepalen de economische ontwikkeling. Je kunt in Nederland die verhouding terugzien in de exploitatie van het Groningse gas. Verdere kenmerken van deze wereldsysteemtheorie zijn: grondonteigening/landgrabbing, corruptie, op export gerichte landbouw, grootgrondbezit, preciaire arbeid en post-imperialistische verhoudingen tussen voormalige koloniale machten en voormalige koloniën. Racisme blijft daarbij een belangrijk kenmerk.

Hoe de hongercirkel te verbreken:

Beter onderwijs, vooral voor meisjes; bevordering kleinschalige lokale landbouw; bevordering van coöperaties; en bevordering van lokale democratie zijn kerntaken in de hongerbesteding. De belangrijkste maatregelen zijn echter financieel-economisch. Te denken valt aan een basisinkomen voor iedereen in combinatie met baangaranties. Werkgelegenheid is er voldoende (bomen planten, zonnepanelen aanwenden, beschikbaarheid verzorgen van betrouwbaar water, aanwending voor klimaatadaptatie, ontwikkeling infrastructuur).

De financiering van dit basisinkomen kent vier bronnen: het (tijdens COP 27) afgesproken fonds voor ontwikkelingslanden die schade oplopen door de gevolgen van klimaatverandering, zoals droogte of extreem weer. Hoeveel geld in het fonds gaat, wie mee moet betalen en welke landen geld ontvangen wordt het komend jaar besproken. Voor veel mensenrechtenorganisaties is dit fonds toch een historisch moment in de geschiedenis van klimaatoplossingen. Op de COP over biodiversiteit

is het volgende afgesproken: het is de bedoeling dat welvarende landen in 2025 zo'n 20 miljard dollar per jaar betalen, en in 2030 zeker 30 miljard. Dat volstaat niet, maar is wel veel meer dan in het verleden. Een derde belangrijke financieringsbron vormt de wereldwijde invoering van een financiële transactietax of FTT; een belasting op financiële transacties. De financiële sector is nu nog vrijgesteld van btw (!). Deze belasting kan alleen al voor de EU 57 miljard euro opleveren. En een vierde mogelijke bron is een extra belasting van de hoge personele inkomens.

Effecten

Voor het compleet uitbannen van honger is mondiaal een ander economisch en politiek systeem nodig. De hier opgesomde maatregelen vormen hiervoor een belangrijke tussenstap met flinke effecten: verbetering voedselzekerheid; vergroting biodiversiteit; stoppen met het verwoesten van oorspronkelijke vegetatie; vermindering klimaatafhankelijkheid; verbetering duurzaam gedrag (met koken bijv.); verminderde afhankelijkheid van

internationale bedrijven, financiers en landen; verminderde aantrekkelijkheid migratie; stimulering van een inclusieve maatschappij.

John Huige, politiek econoom, onderzoekt en publiceert over de neoliberale vernietiging van Aarde en bepleit mogelijke veranderingen. John is actief betrokken bij het Platform Duurzame en Solidaire Economie (platformdse.org)

Lou Keune is (voormalig) universitair hoofddocent aan de Katholieke Universiteit Brabant (KUB), Faculteit Sociale Wetenschappen (FSW), en is betrokken bij veel politieke initiatieven. Hij is medeoprichter van het Platform Duurzame en Solidaire Economie (platformdse.org)

In een tijd waarin Rusland de Oekraïne binnenvalt, de VS zich wederom bemoeit met de kwestie Taiwan, en het streven naar een 'strategische autonomie' binnen de EU hoogtij viert, vraagt Harm van den Heiligenberg zich af hoe het nu zit met die wereldmacht en de verschuivingen daarin. Zijn het de natiestaten die het spel met elkaar blijven spelen, of is er inmiddels iets heel anders aan de hand? Hij noemde zijn bijdrage "onorthodox" vanuit de positieve verwachting dat dit zou passen bij het nieuwe "Loving Geopolitics Magazine".

Geopolitiek van onderop?

Harm van den Heiligenberg

Vlak na mijn studententijd, in de tachtiger jaren van de vorige eeuw, had ik een 'mannenpraatgroep' opgericht, waar belangwekkende zaken die de wereld betroffen, werden besproken. En ja hoor, het gesprek ging vooral over de strategische zetten van wereldleiders in hun spel om de besturing van deze aarde. Ik probeerde daar soms nog een persoonlijke noot aan toe te voegen, maar die kreeg geen voeten in diezelfde aarde.

Onlangs heb ik mijn promotieonderzoek naar de ruimtelijke factoren die de groei van duurzaamheidsexperimenten bevorderen afgerond. In heb gekeken naar de praktijktests van innovaties in het experimentele stadium, uitgevoerd door zowel de overheid, de bedrijven als de bewonersinitiatieven. Daarover wil ik in het kader van geopolitiek graag iets kwijt.

Maar eerst iets over het duurzaamheidsprobleem. We kampen met een reusachtig probleem. Ik schrijf daarover in mijn proefschrift:

We naderen de biofysische grenzen van het systeem aarde, zoals dat bijvoorbeeld zichtbaar is bij klimaatverandering, bij de afname van de soortenrijkdom aan planten en dieren en de verstoring van de stikstofkringloop door de mens (Rockström et al., 2009). De urgentie van de mondiale duurzaamheidsopgave vraagt om een ingrijpende systeemverandering; een transitie van onze systemen voor bijvoorbeeld de energievoorziening, de voedselvoorziening en de mobiliteit. Tot nu toe is de voortgang hierin echter beperkt; het zijn stugge systemen.

Wereldwijd worden grote aantallen duurzaamheidsexperimenten uitgevoerd. Deze experimenten zijn gerelateerd aan de aanpak van 'radicaal experimentalisme'. In deze benadering wordt ervan uitgegaan dat een radicale transitie noodzakelijk is, zonder aan te nemen dat dit vraagt om een klassieke revolutie (Swilling, 2020). De transitie kan dan gerealiseerd worden langs een incrementeel pad, te starten met het uitvoeren van praktijkexperimenten.

Hierop reflecterend wil ik opmerken dat het lijkt alsof we met elkaar niet in staat zijn om deze grote urgente problemen op te lossen. Er spreekt een onmacht uit om er iets aan te doen, van onszelf en ook van onze politieke leiders. Mede gevoed door dit besef ben ik in mijn onderzoek op zoek gegaan naar de 'commons'. Als we denken aan de 'commons', dan denken we aan een collectief goed (land, water, data, kennis, enzovoort) dat beheerd wordt door de regels van de groep zelf, grotendeels in autonomie (Ostrom, 1990). Het zijn veelal 'bottom-up' initiatieven; zelforganisatie is een algemeen kenmerk. Deze groepen voeren experimenten uit met diverse lokale duurzaamheidsoplossingen, zoals voor

voedsel, energie, zorg, het delen van spullen en data. Het kunnen elitegroepen zijn, maar dit is niet altijd het geval (Håkansson, 2019). Sommige van deze oplossingen kunnen worden gezien als een kritisch antwoord op het bestaande economische systeem, waarin globalisering en schaalvergroting van de productie belangrijke kenmerken zijn. Al in de zeventiger jaren van de vorige eeuw schreef Schumacher (1973) in zijn boek *Small is beautiful* hierover: "we have gone too far in our material prosperity and global footprint. We should return to the small, the local, with more frugality and solidarity in family and neighbourhood" (MNP-RIVM, 2004).

De commons zijn aan een hernieuwde opmars bezig. In Europa zijn ze oorspronkelijk ontstaan tussen de 11e en 13e eeuw, onder andere bij het beheer van collectieve weidegronden (o.a. in Drenthe), als een gevolg van bevolkingsgroei (De Moor, 2013). Momenteel zijn commonsinitiatieven sterk in opkomst binnen een veelheid van thema's; alleen al in Nederland zijn hier naar schatting een half tot anderhalf miljoen mensen bij betrokken (Groene Brein, 2020).

In mijn proefschrift laat ik Era aan het woord. Zij heeft een bottom-up initiatief gestart voor streekproducten in Boedapest, en zegt daarover het volgende:

"Hello, my name is Era, welcome to my local food shop. Nine years ago, I started this initiative, together with a group of friends. We wanted to buy responsible food from local farmers and sell it in the city. We wanted to work purely on trust; with trust in the farmers and trust in each other. So: no contracts. It was not an easy time in those years; we had a lot of competition from the supermarkets, and we had little help from others. For me it was important to earn a stable income and at the same time to avoid a burn-out. However... we know that things can be done differently! We have the commitment! We have the strong feeling: Yeeeahh, I'm part of something important! I want to support this movement, with its higher goals and values!" And then, she looks me in the eyes and whispers... "We are part of a global community".

Wat ik bij Era zag, heb ik bij vrijwel alle deelnemers van bottom-up duurzaamheidsinitia-

tieven gezien. Ze hebben een enorme drive tot verbetering van de wereld en een doorzetendheid in het overwinnen van de weerstand die ze daarbij ontmoeten. Ze zijn bovenal hoopvol. Hoopvol over hun project, als bijdrage aan de transitie. In sommige regio's zijn ze daarin overigens meer succesvol dan anderen. Deze regio's hebben de contextfactoren die het verschil maken, zoals culturele en fysieke openheid. Het maakt dus uit waar je zit, als pionier.

Als we nu enigszins uitzoomen, wat zien we dan? Ik heb vele van deze bevlogen pioniers ontmoet in Europese steden. Ik schrijf daarover in mijn proefschrift dat aanvullend onderzoek licht zou kunnen schijnen op:

"...the existence of a 'global community', as referred to by Era, a respondent in our research whose words form the prologue of this dissertation. This global community may cover a utopian image of various elements found in this dissertation: a community developing innovations distributed in and between local and regional networks in cities and regions worldwide with a shared sustainability ambition well connected to each other via global networks and supported by a culture of openness and trust. Such a community can be of great importance for accelerating the global sustainability transition towards a better world".

Is dit geopolitiek? Ik weet het niet. Maar ik weet wel dat deze 'global community' de potentie heeft om het systeem te kantelen. Ze zetten zich krachtig af tegen de manier waarop we de bestaande voorzieningsystemen voor bijvoorbeeld energie, voedsel en mobiliteit hebben georganiseerd. Ze kunnen daarmee machtig zijn in de onmacht van de wereldleiders om de duurzaamheidstransitie te versnellen. Kunnen we dit een "geopolitiek van onderop" noemen?

Verder lezen

Als regel streven we ernaar dat artikelen op zichzelf krachtig genoeg zijn en geen noten-apparaat behoeven. Voor bijdragen die primair gebaseerd zijn op een proefschrift maken we een uitzondering om de nieuwsgierige lezer niet teleur te stellen.

- Groene Brein (2020). Sterke groei van het aantal duurzaamheidscollectieven. <https://hetgroenebrein.nl/2020/11/03/sterk>

e-groei-van-het-aantal-duurzaamheidscollectieven/

- Håkansson, I. (2019). Urban sustainability experiments in their socio-economic milieu: A quantitative approach. *J. Clean. Prod.* 209.
- MNP-RIVM (2004). *Kwaliteit en Toekomst: Verkenning van Duurzaamheid [Quality and the Future: First Sustainability Outlook]*. Netherlands Environmental Assessment Agency: Bilthoven. https://www.pbl.nl/publications/Quality_and_the_future__Sustainability_outlook__Summary
- de Moor, T. (2013). *Homo cooperans. Institutions for collective action and the compassionate society.* Inaugural lecture, Utrecht University, Utrecht.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action.* Cambridge University Press.
- Rockström, J., W. Steffen, K. Noone, Å. Persson, F.S. Chapin, III, E.F. Lambin, T.M. Lenton, M. Scheffer, C. Folke, H.J. Schellnhuber, B. Nykvist, C.A. de Wit, T. Hughes, S. van der Leeuw, H. Rodhe, S. Sörlin, P.K. Snyder, R. Costanza, U. Svedin, M. Falkenmark, L. Karlberg, R.W. Corell, V.J. Fabry, J. Hansen, B. Walker, D. Liverman, K. Richardson, P. Crutzen, and J.A. Foley, 2009: A safe operating space for humanity. *Nature*, 461, 472-475
- Swilling, M. (2020). *The Age of Sustainability. Just transitions in a Complex World.* London and New York: Routledge.

Harm van den Heiligenberg is geograaf en is werkzaam als adviseur innovatie en duurzaamheid bij de Provincie Utrecht, en als programmaleider experimenteergebieden bij de Hogeschool Utrecht. Op 7 december 2022 promoveerde Harm aan de Universiteit Utrecht op basis van zijn proefschrift *Habitats and harbours for sustainability experimentation in the regions of Europe*. Het proefschrift is te vinden op: <https://www.uu.nl/nieuws/festivals-entegencultuur-helpen-bij-versnellen-regionale-duurzaamheids-transitie>.

Thema

De hand die de wereld aanwijst

Over de intrigerende dichtkunst van Hannah Arendt

Hanke Drop

In sich versunken

*Wenn ich meine Hand betrachte
- Fremdes Ding mit mir verwandt –
Stehe ich in keinem Land,
Bin an kein Hier und jetzt
Bin an kein Was gesetzt.*

*Dann ist mir als sollte ich die Welt verachten,
Mag doch ruhig die Zeit vergehen.
Nur sollen keine Zeichen mehr geschehen.*

*Betracht ich meine Hand,
Unheimlich nah mir verwandt.
Und doch ein ander Ding.
Ist sie mehr als ich bin
Hat sie höheren Sinn?*

[Hannah Arendt, **Ich selbst, auch ich tanze. Die Gedichte.** 2021, 4e Auflage, p. 19; onderdeel van de gedichten geschreven tussen 1923 en 1926]

Van Hannah Arendt (1906-1975) kennen we boeken en essays met vooral haar gedachten over filosofie, politiek, Amor Mundi (liefde voor de wereld), het denken zelf, pluraliteit, totalitarisme, oordelen, altijd opnieuw kunnen beginnen, het verschil tussen arbeiden, werken en handelen, etc. Wat minder bekend is dat Arendt het nodige schreef over de kunsten. Ze had daar vrij uitgesproken ideeën over. Zo zag ze de kunsten als “gedachte-dingen” die bij uitstek de wereld aanwijzen. Daarbij maakte ze een soort indeling, waarbij de dichtkunst en de schrijfkunst voor haar het meest dicht bij het denken staan, terwijl beeldende kunst en de performatieve kunsten daar respectievelijk steeds verder van afstaan (door de mate van vluchtigheid, terwijl ze de kunsten ook juist zag als de enige niet-vergankelijke ‘dingen’ op de wereld – niet zozeer in materialiteit, maar

In zichzelf verzonken

*Als ik mijn hand bekijk
- Een vreemd ding, aan mij verwant –
Dan sta ik in geen enkel land,
niet gehouden ben ik aan een hier en nu,
niet aan wat dan ook maar.*

*Dan komt het mij voor dat ik de wereld
moet verachten,
de tijd laten verstrijken.
Alleen zullen er dan geen tekenen meer zijn.*

*Bekijk ik mijn hand,
grijselijk nauw aan mij verwant.
En toch een ander ding.
Is zij meer dan ik ben
heeft zij een hogere zin?*

[eigen vertaling]

wel in hun betekenis). Wat nog minder bekend is, is dat Arendt zelf gedichten schreef. Gedichten beschouwde ze, omdat ze dichten als het meest dicht bij het denken staand vond, als de meest menselijke en de meest onwereldse van de kunstvormen. Onwerelds, vanwege dat dichten nog zo dicht bij de innerlijke wereld van de dichter staat. Omdat gedichten bovendien uit taal materiaal zijn samengesteld vond ze hen naar herkomst, materialiteit en zijns-situatie ook het ‘ondingelijkst’ van alle gemaakte dingen in de wereld.

In 2015 zijn 71 van haar gedichten die ze schreef tussen 1923 en 1926 en tussen 1942 en 1961 gebundeld in *Ich selbst, auch ich tanze* [ik zelf, ook ik dans] en naar verwachting verschijnt dit jaar nog een bundel met gedichten van haar in Engelse vertaling. Het is boeiend om haar gedichten

te lezen. Sommige gedichten vind ik heel mooi; sommige vind ik intrigerend. Het hierboven geciteerde gedicht is daarvan een voorbeeld. En sommige gedichten zou ik een beetje afdoen als rijmelarij. Arendt schreef ook gedichten over anderen, nabije vrienden. Vaker voorkomende thema's in haar gedichten zijn verlies, donkerte/duisternis en licht, de wereld liefhebben, gedachten, zintuiglijkheid, lichamelijkheid, het onbekende niet-weten, natuurbeschrijvingen, de dagelijksheid van mensen en de dingen.

Arendt dicht op een zintuigelijke manier over dingen die ze heeft gehoord of waargenomen in de wereld. Die waarnemingen stromen vanuit verschillende kanten samen in het dichten, waarbij zowel iets nieuws ontstaat, als getuigenis wordt afgelegd van dat wat al in de wereld is. Arendt stelt dat dit de transformatieve (of transfiguratieve) kracht van lyriek is. Ze noemt het dichten 'sinnendes Denken' [misschien het beste te vertalen met 'meditatief denken', maar 'Sinnen' verwijst volgens mij ook naar de zintuigen], wat ze ziet als een handeling waardoor een metamorfose plaats vindt als een gevoel of een ervaring vorm krijgt en uit de gevangenis van het bewustzijn losbreekt de wijde wereld in. Het ritme van de poëtische taal maakt het bovendien mogelijk dat mensen zich de woorden en wendingen kunnen herinneren en dat ze die op een vrije manier verder bij zich kunnen dragen. Hierdoor kunnen gedichten een verbinding vormen tussen de diepte van de ervaring en de wijde van de wereld.

Het hierboven geciteerde gedicht van Arendt vind ik intrigerend, omdat er zo sterk de beweging van binnen naar buiten uit spreekt. Daartoe nodigt de hand van de dichter, die haar zeer na staat maar toch een eigen functie heeft zou je kunnen zeggen, toe uit: ze wijst de wereld aan en nodigt daarmee uit om uit de eigen verzonkenheid te bewegen. Nog intrigerender is dat de wereld zelf ook uitnodigt: ze geeft tekenen, tijd, plaats en structuur (een opgave in de wereld?). Als de dichter niet langer ontvankelijk zou zijn voor haar eigen hand (die ze als een vreemd ding beschouwt) en voor de tekenen van de wereld (als ze de wereld zou verachten en de tijd voorbij zou laten gaan), dan zou de wereld niet langer tot haar spreken. In de slotregels zie ik een mooie twist: waar de hand van de dichter misschien een hoger doel nastreeft met het aanwijzen van de wereld, terwijl de dichter zelf die wereld kan verachten (en daardoor misschien minderwaardig is?), heeft de dichter wél de *vrijheid* om appels van de eigen hand en van de wereld naast zich neer te leggen of ze juist te beantwoorden. De dichter (de mens) heeft de vrijheid om in zichzelf verzonken te blijven of om uit te reiken naar de wereld en daarin te handelen (wat volgens Arendt altijd in pluraliteit plaats vindt: handelen met anderen die verschillend zijn).

In het onderwijs dat ik geef speel ik graag met een vraag die hierop voortgaat: hoe kan ik als leraar ruimte maken voor studenten om deze vrijheid aan den lijve te kunnen ervaren en hiermee te oefenen? En hoe kan de hand van mij als leraar de wereld aanwijzen en de (mijn) liefde voor de wereld laten ervaren?

In mijn gedicht hieronder (dat in lijn is met het thema van dit *Loving Geopolitics Magazine* katern) kom ik hierop terug.

*Mijn Amor Mundi, waar dat zit?
Op het topje van mijn punthoofd
Daar stimuleert het verdere groei
door woede over Fort Europa,
met vele doden door pushbacks.*

*Amor Mundi laat zich ook zien
op het achterste van mijn tong.
Daar spuwt het liters gal over
hoe moeilijk vredesinitiatieven
te bespreken en nemen zijn.*

*In mijn hart bruist Amor Mundi.
Op het ritme van systole en
diastole stroomt, ruist en kolkt
Liefde door kamers, boezems, lijf
en leden de wereld in en terug.*

*Ter hoogte van mijn zonnevlecht
schijnt Amor Mundi om te kunnen
handelen zonder hoop, wel samen
met ontelbare schimmels, bacteriën,
fungi, dieren, andere levensvormen.*

*De brandende Aarde, watertekort,
verschrikkingen die mensen elkaar
en al wat leeft volhardend aandoen
uit hoogmoed, plaatsen Amor Mundi
soms koud ophaalbaar uit mijn tenen.*

*Maar toch het meest, 't allermeeest
voel ik Amor Mundi op mijn hele
lijf geschreven. Na vallen weer
opstaan, altijd samen de schouders
eronder, oefenend met verschil.*

Hanke Drop is docent-onderzoeker aan de Hogeschool Utrecht.

Nieuw verschenen:

Othello is dood, lang leve Othello vertelt het actuele, geopolitieke verhaal van een zwarte generaal in een witte omgeving. Het levert vijf verkenningstochten op naar een betere, humane wereld.

Verbeeldingskracht speelt een cruciale rol.

De Moor Othello krijgt in een eigentijds interview de vraag voorgelegd of hij het leger van Zelensky zou willen aanvoeren in de strijd tegen de Rus. De vraag roept pijnlijke herinneringen bij hem op. Na enig stilzwijgen komt hij tot een duidelijk antwoord.

Giep Hagoort (1948), initiatiefnemer van *Loving Geopolitics Magazine*, schreef *Othello is dood, lang leve Othello* (downloaden via onderstaande link) op het raakvlak van kunst en geopolitiek. De Moorse generaal Othello, uit de gelijknamige tragedie van William Shakespeare, is misleid door de vaandrig Jago, wat een gruwelijk slot tot gevolg had. De geopolitieke aspecten uit het verhaal hadden tot nu toe onvoldoende aandacht gekregen. Deze publicatie poogt daarin verandering te brengen. Met een oproep aan de lezer om het actuele verhaal mede inhoud en vorm te geven.

Concept en tekst: Giep Hagoort

Gesprek met Othello en cartoon "De Peigies": Peig Troogah

Eindredactie: Hanke Drop

Omslag en boekverzorging: Erik Uitenbogaard

Foto schrijver ©: Joke van den Berg, c/o Pictoright Amsterdam, 2023 jokevandenbergnl

24 blz

Uitgave ©: Amsterdam School of Management www.asom.org

7 mei 2023 giephagoort@asom.org

Othello is dood, lang leve Othello is een ChatGPT-vrij document.

Het boekje is gratis te downloaden via www.asom.org

Welke rol speelt China op het wereldtoneel? Clyde A. Missier plaatst kritische kanttekeningen bij een komende werelddominantie als bemiddelaar bij wereldconflicten, ontwikkelaar van de Nieuwe Zijderoute en dominante handelspartner van kleinere landen in met name Afrika. De route naar een nieuwe wereldorde heeft zijn keerzijde. Hoe intern om te gaan met de vrijheid voor het eigen volk inclusief de Oeigoeren? Maar ook: Xi zal rekening moeten houden met 'aartsrivaal' en buurland India, wiens betekenis op het wereldtoneel ook toeneemt.

'Vredeshavik' Xi belt met Zelensky en hij blijkt niet verkeerd verbonden

Clyde A. Missier

Naar eigen zeggen had de Oekraïense president Volodymyr Zelensky recentelijk een "lang en zinvol" telefoongesprek met de Chinese president Xi Jinping. Dit schijnt de eerste keer te zijn dat de heren elkaar gesproken hebben, volgens ingewijden een uur lang, sinds het begin van de Russische invasie.

Terwijl de NAVO en de EU onder aanvoering van de VS militair volop meedoen aan het bestrijden van de Russische agressie in Oekraïne, zijn volgens de Chinezen diplomatie en onderhandelingen de enige uitweg uit de bloedige oorlog in Europa. China zegt neutraal te zijn in het conflict en heeft de Russische invasie nooit veroordeeld. Zelensky heeft herhaaldelijk gezegd dat hij open zou staan voor gesprekken met Xi. Dat de Azaat Xi een bemiddelende rol opeist tussen de twee aartsrivalen in Europa is significant voor de geopolitieke verhoudingen in de wereld.

Met zijn belletje etaleert Xi ook zijn gevoel voor timing. Lange tijd hield hij in de coulissen zijn kruit droog om op het juiste moment als een 'vredeshavik' neer te dalen. Zo ziet hij dat Rusland door de toenemende verliezen gedwongen zou kunnen worden zich gedeeltelijk of volledig terug te trekken. De toenemende druk op Poetin kan voor China een gevaarlijke situatie impliceren, aangezien de Russische leider zich wellicht nog meer gedwongen voelt om steeds extremere maatregelen te nemen die hem fataal kunnen worden. Om politieke en economische redenen heeft Xi er belang bij om Poetin zo lang mo-

gelijk in het zadel te houden. Ook heeft China geen zin in een schrijnende en langdurige oorlog waarin beide partijen zware verliezen lijden en mondiaal zorgen voor economische instabiliteit en tekorten aan voedsel, energie en grondstoffen. Dat Xi zich opwerpt als bemiddelaar en verlosser, wat de Turkse president Erdogan ook lange tijd probeerde maar die de geopolitieke statuur van Xi mist, is dan eigenlijk ook geen verrassing.

Het is overigens niet de eerste keer dat China 'belt' en zich opwerpt als vredestichter en bemiddelaar. Zo belde de Chinese minister van Buitenlandse Zaken, Qin Gang, eerder dit jaar met ambtsgenoten in Israël en Palestina over de toenemende spanningen, en zei bereid te zijn om de dialoog en vredesbesprekingen tussen de twee partijen te helpen vergemakkelijken.

De 'beldiplomatie' van Beijing is dan ook niet vergeefs. In maart van dit jaar bereikten de gezworen vijanden Saoedi-Arabië en Iran een akkoord in China om de diplomatieke betrekkingen te herstellen die sinds 2016 waren verbroken. Een ongekend succes voor het diplomatieke vermogen van China dat soennitische

(Saoedi-Arabië) en sjitische (Iran) moslims succesvol aan tafel bracht. Hiermee laten de beleidsbepalers in Beijing zien dat ze zelfs een diplomatieke speler in het politiek en religieus complexe Midden-Oosten kunnen zijn, en daarmee eveneens in de rest van de wereld.

Een geopolitieke vacature

De rol van vredestichter in de wereld was in het recente verleden voorbehouden aan landen zoals Noorwegen en Canada. En ondanks dat deze twee landen lid waren van de NAVO stonden ze bekend om hun onpartijdigheid, neutraliteit en inzet voor vredesopbouw, en werden vaak verzocht om te bemiddelen in conflicten, zowel binnen hun eigen regio's als ver daarbuiten. De geopolitieke verhoudingen zijn echter veranderd en de westerse landen worden in steeds mindere mate beschouwd als onpartijdig en neutraal. Deze geopolitieke vacature is koren op de molen van Xi en biedt hem de kans als vredestichter zijn politieke macht op het wereldtoneel te ontvouwen. Xi's 'beldiplomatie' is bovendien een fraaie omlijsting van- en afleidingsmanoeuvre voor de opmars van China als grote militaire macht en de wens om de 'afvallige provincie' Taiwan in te lijven. Want terwijl de wapenvoorraden en militaire budgetten van NAVO-landen opdrogen door de almaar durende oorlog in Oekraïne, is Beijing volgens de Amerikaanse inlichtingendiensten bezig met de ontwikkeling van nucleaire onderzeeërs, vliegdekschepen, een netwerk van satellieten, langeafstands-vliegtuigen en tankwagens. Het zijn kenmerken van een land dat door heel Azië en ver daarbuiten niet het imago van een vredesduif wil uitstralen, maar van een beslissende militaire macht.

De Amerikanen verwachten verder dat China nog meer militaire bases gaat bouwen in onder meer Cambodja, Myanmar, Kenia, Sri Lanka, Tanzania en andere ontwikkelingslanden waar het steeds meer macht naar zich toetrekt omdat die landen de leningen met woekerrentes niet meer kunnen terugbetalen aan China. Het zijn landen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika waar Beijing de afgelopen jaren miljarden investeerde in het kader van het *Belt & Road Initiative* (BRI), beter bekend als 'De Nieuwe Zijderoute', met veelal infrastructuurle investeringen en vaak zonder oog voor de ecologische impact. Ook in de armere landen speelt China niet voor Sinterklaas met leningen voor een betere wereld, maar stelt

hoge rentes en aflossingsverplichtingen als voorwaarden. Desalniettemin blijven de BRIningen populair. Zo stellen de westerse landen normatieve voorwaarden aan leningen voor ontwikkelingslanden. Die voorwaarden, of beter gezegd normatieve discussies over klimaatverandering, pandemieën, stijgende openbare en particuliere schulden, nationalisme, groeiende ongelijkheid, een concentratie van economische macht en onderdrukking van arbeiders, zijn niet besteed aan de Chinese machthebbers.

Libertair paternalisme

Hoewel de huidige wereldeconomie complex en dynamisch is, was het China van Mao toch geïnspireerd door het Marxistische politieke gedachtegoed om een einde te maken aan de exploitatie en onderdrukking van de arbeidersklasse, die zelf de controle over de staat en arbeid moest grijpen. Iets wat de Maoïsten en haar aanhangers onder het mom van de 'Culturele Revolutie' op een rigoureuze manier hebben gedaan. De huidige Chinese autoriteiten omarmen echter al heel lang de kapitalistische markteconomie en bedienen zich in ontwikkelingslanden graag van het *libertaire paternalisme*, dat wil zeggen dat zij niet vreemd zijn van manipulatie en mensen en naties graag in een richting duwen die zij wenselijk achten terwijl ze de indruk wekken dat die laatsten hierin een keuze hebben.

Tijdens de Koude Oorlog was de bipolaire wereld nog verdeeld in respectievelijk een kapitalistisch en communistisch deel. Poetin had Rusland graag als leider gezien van een nieuwe mondiale bipolaire wereldorde, maar Poetin lijkt inmiddels zijn hand op het wereldtoneel te hebben overspeeld ten gunste van 'vredeshavik' Xi. Daarnaast heeft China de op een na grootste economie van de wereld, een technologisch geavanceerd leger en een aanzienlijke culturele en diplomatieke invloed. Alles wijst erop dat het Chinees-Amerikaanse bipolaire systeem een feit is en dat voor Poetin slechts een bijrol is weggelegd. Confucius' *ren* (goedheid) en *li* (rituelen waarin iedereen participeert) zijn Chinese morele waarden uit het verleden. Al 500 jaar voor de jaartelling waarschuwde deze Chinese wijsgeer voor slechte sociale omstandigheden, de ondermijning van normen, onethisch politiek gedrag, en de opkomst van steeds meer gemilitariseerde en meedogenloze staten die strijden om suprematie.

Weliswaar ligt China met haar groeiende economische, culturele, diplomatieke en politieke macht op *pole position* voor werelddominantie, Xi heeft daarnaast een aantal uitdagingen die hij het hoofd moet bieden in eigen land, Azië en Europa. Ten eerste balanceert Xi tussen enerzijds de traditionele culturele waarden, modernisering, het behouden van culturele diversiteit en anderzijds de impact van technologie op de traditionele cultuur en globalisering. Een ander, gerelateerd knelpunt is het vinden van manieren om de culturele tradities van etnische minderheden, zoals de Tibetanen en Oeigoeren, te integreren in de door Han-Chinezen gedomineerde samenleving. Tevens zal het beleid van Xi nog op de proef worden gesteld door kwesties zoals censuur en vrijheid van meningsuiting, met name in dit digitale tijdperk waarin de verspreiding van informatie bijna onbeheersbaar lijkt, zelfs voor het sterk gecensureerde Chinese mediaveld.

Ten tweede heeft aartsvijand en buurland India de afgelopen jaren veel vooruitgang geboekt die vanuit geopolitiek perspectief als gunstig kan worden beschouwd. Zo heeft het Modi-regime sterke strategische partnerschappen opgebouwd met landen als de Verenigde Staten, Japan en Australië. Deze relaties bieden India diplomatieke en militaire steun en dienen ook als tegenwicht tegen de groeiende invloed van China in de regio. Verder heeft India de afgelopen jaren een aanzienlijke economische groei doorgemaakt, met een groeiende middenklasse en een steeds competitiever ondernemingsklimaat. Deze groei heeft geholpen om de positie van India als regionale economische grootmacht te verstevigen. Ook India's rijke culturele erfgoed en populaire cultuur hebben het land tot een belangrijke speler op het gebied van soft power gemaakt. Van Bollywoodfilms, IT-expats tot yoga- en meditatiepraktijken, de culturele invloed van India is over de hele wereld voelbaar. Tot slot heeft het land, dat minder vergrijst dan China, een groot en goed opgeleid leger, met geavanceerde nucleaire wapensystemen en een groeiende marine-aanwezigheid in Zuidoost-Azië. Deze militaire kracht helpt potentiële dreigingen af te schrikken en geeft India ook de mogelijkheid om macht buiten haar grenzen te projecteren en China te provoceren.

Naast deze uitdagingen, loert er een derde bedreiging voor het partijbestuur in Beijing.

Recentelijk onthulde *The Financial Times* dat de Europese Commissie economische sancties heeft voorgesteld tegen Chinese technologiebedrijven die worden beschuldigd van het verkopen van technologie die kan worden gebruikt in wapens die de Russen inzetten in Oekraïne. De bedrijven, waarvan sommige al door de VS zijn gesanctioneerd, zijn opgenomen in een sanctievoorstel, dat nog door de 27 EU-lidstaten moet worden besproken en (unaniem) goedgekeurd. Zo verdenkt de Europese Commissie Chinese computerchipsfabrikanten van pogingen om exportcontroles te omzeilen, alsmede betrokken te zijn bij Iraanse bedrijven die drones leveren aan Rusland voor de strijd in Oekraïne. Het lijkt er sterk op dat niet alle actoren op het geopolitieke speelveld zich neerleggen bij de rol van Xi als 'vredeshavik' en de almaar groeiende macht van China op het wereldtoneel. De EU, VS, India, Japan en Australië zullen uit alle macht proberen de Chinese havik te temmen.

Clyde A. Missier doet als buitenpromovendus onderzoek in Amsterdam en Mumbai naar "Extreme Beliefs in a Digital Age" aan de Vrije Universiteit Amsterdam, onderzoeksgroep "Extreme Beliefs: The Epistemology and Ethics of Fundamentalism". Dit project wordt mede mogelijk gemaakt door de European Research Council (ERC) en de VU <https://extremebeliefs.com/>

Nog geen abonnee? Ga via de link naar MailChimp om je op te geven. Opzeggen kan op dezelfde manier.

Na aanmelding ontvang je het magazine automatisch.

Johan Kolsteeg reisde af naar Ghana om creatieve makers aldaar in te wijden in de ideeën en praktijken van het westerse concept van 'cultureel ondernemerschap'. Hij beschrijft dat binnen de Nederlandse culturele sector dit ondernemerschap niet van harte is ontvangen. In Ghana ontdekte hij hoe bijvoorbeeld cultureel ondernemerschap dienstbaar kan zijn aan de plaatselijke gemeenschappen, voorbij de puur economische invulling van ondernemerschap. Zijn uitgangspunt: gezamenlijk kan kennis in de Global North en de Global South worden bijeengebracht om op deze wijze het cultureel ondernemerschap van nieuwe, betekenisvolle praktijken te voorzien.

Cultureel ondernemerschap als internationaal kennisdomein

Johan Kolsteeg

Cultureel ondernemerschap is in de Nederlandse culturele sector sinds het eind van de vorige eeuw een veelbesproken thema geweest. Het onderwerp is de afgelopen decennia door overheden en professionals vanuit verschillende standpunten benaderd. Het begrip heeft bovendien een wonderlijke Werdegang doorlopen. Aanvankelijk bedoeld als een aanknopingspunt om kunstenaars en culturele instellingen handvatten te geven om na te denken over hun relatie met de maatschappij en vooral met groepen die door de institutionele cultuur niet zo goed bereikt werden, werd een decennium later het gesprek een stuk minder idealistisch toen na de economische crisis de steun aan de kunst drastisch werd verminderd. Dit gebeurde met als retorische aanleiding om de kunst "te bevrijden van het juk van de subsidie", wat de sector zou kunnen compenseren door ondernemerschap te tonen. En nu, twintig jaar na de introductie van de term ondernemerschap in het cultuurbeleid toont een korte survey van landelijke en lokale beleidsdocumenten, geschreven ter voorbereiding van de nu lopende cultuurperiode 2021-2024, opnieuw een wending in het cultureel-ondernemerschapsdiscours: het begrip is vrijwel van het toneel verdwenen. Overheden gebruiken de term cultureel ondernemerschap op zijn hoogst nog in relatie tot city marketing en toerisme, of

het stimuleren van *creatief* ondernemerschap door winkelruimte beschikbaar te stellen.

Er zit ironie in rond hoe het begrip cultureel ondernemerschap zich in Nederland heeft ontwikkeld. Ten eerste hebben makers en instellingen het begrip nooit echt omarmd. Brits onderzoek laat zien dat professionals accepteren dat de taal rond cultuur economisch is geworden en in Nederland worden in subsidieaanvragen veel woorden besteed aan de vrij smalle economische invulling die de overheid aan cultureel ondernemerschap geeft. Maar men identificeert zich liever niet met een begrip dat in het maatschappelijke verkeer aanzienlijke negatieve connotaties heeft gekregen. Ten tweede is de praktijk van makers voor, tijdens en na de 'ondernemerschaps-era' niet zo gek veel veranderd. En die praktijk was en is fundamenteel... ondernemend. De cultureel ondernemer is dood, lang leve de cultureel ondernemer.

Mogelijk is de spanning tussen de opvatting van ondernemerschap zoals die door de overheid werd gebruikt en de praktijk van culturele professionals niet alleen een taalspel, maar ook een verschil tussen *choice entrepreneurship* en *necessity entrepreneurship*. De overheid bevorderde in woord en daad ondernemerschap als een keuze, in lijn met het

neoliberale gedachtengoed dat al het goede bereikbaar is zolang je de juiste keuzes maakt, terwijl het voor kunstenaars en culturele instellingen een noodzaak is. Een noodzaak overigens die veel innovatieve ideeën over organiseren opgeleverd heeft, van creatieve probleemoplossingen tot nieuwe betekenissen voor economische ondernemerschapstermen zoals groei en strategie. Eigenlijk is cultureel ondernemerschap een vorm van 'sense-making entrepreneurship', een ondernemerschap dat in de praktijk betekenis krijgt, wat niet goed begrepen kan worden vanuit een economisch paradigma. Je vindt er een andere ethiek, een andere relatie met de omgeving, een andere logica, in een andere, volatiele praktijk.

Richting Chana

Enkele jaren geleden kreeg ik de kans om aan de Universiteit van Cape Coast te werken met Ghanese creatieve makers. De vraag was te werken aan het begrip ondernemerschap, hoe dat betekenis te geven vanuit een westers perspectief, en aan toepassingen van inzichten in de praktijk. Thema's die aan de orde kwamen waren het creëren of herkennen van ondernemerschapskansen, het met organisaties in de context bouwen aan vertrouwen, verschillende vormen van het ontwerpen van een start-up traject, en de mogelijkheden van internationale vernetwerking.

Al het cultureel ondernemerschap in Ghana is *necessity entrepreneurship*. Ondernemerschap uit noodzaak zoals ik het in Ghana leerde kennen heeft echter een extra relevantie door de inbedding in de gemeenschap. Initiatieven werden genomen uit noodzaak voor de gemeenschap, bij het uitvoeren van plannen is de gemeenschap intensief betrokken.

De manier waarop de deelnemers in Ghana vertelden over hun invulling van ondernemerschap is vergelijkbaar met het culturele ondernemerschap in Mali dat bekend staat als [Maaya entrepreneurship](#). Hier onderscheidt men vier fasen: het vormen van een *grassroot collective* als start; het betrekken van andere actoren en synergie bereiken; het eens worden over de algemene uitgangspunten voor goed governance; het uitvoeren van de plannen.

Het ondernemerschap dat ik in Afrika tegenkwam is vergelijkbaar met het vaak bottom-up georganiseerde ondernemerschap van kun-

stenaars en culturele instellingen in Nederland, maar de kadering van ondernemerschap is in onze cultuur gebaseerd op heel andere uitgangspunten, zoals hierboven geschetst. Er is nu, met het verdwijnen van de druk op ondernemerschap in overheidsdiscoursen wellicht meer ruimte voor het ontwikkelen van een nieuw begrip van cultureel ondernemerschap. Wat zou dat begrip moeten inhouden? Ten eerste dat de relatie tussen een cultureel ondernemer en diens directe omgeving allesbepalend is. In plaats van over ondernemerschap zouden we het beter kunnen hebben over "vormgeving van de relatie met de omgeving". De relatie is gebaseerd op morele noodzaak en ethische afwegingen, en niet op de 'transactionele' afweging, die we zo belangrijk hebben gemaakt. Dit is het principe dat de cultureel ondernemer geld verdient en daarvoor een bijdrage aan de maatschappij levert die "impact" heeft. Een ethische band tussen een cultureel ondernemer en de gemeenschap maakt het onlogisch zo'n tegenprestatie apart te benadrukken: 'impact' is niet een element naast het kunstwerk waarvoor apart bewijs dient te worden geleverd, het is de impact waaraan we kunst herkennen.

Een tweede kenmerk van een op Afrika geïnspireerd begrip van cultureel ondernemerschap volgt hieruit en is dat ondernemerschap niet kan bestaan zonder het vertrouwen van de omgeving. Vertaald naar onze context zie je dat culturele ondernemers vragen om vereenvoudiging van processen. Net als andere professionals die tegen de groeiende regelen controledruk bezwaar maken, geven culturele professionals aan dat er meer vertrouwen zou moeten zijn in hun professionele beoordelingsvermogen. Nadat met een *grassroot collective* overeenstemming is bereikt over *waarom* een project er moet zijn, kunnen alle verdere keuzes worden overgelaten aan de ondernemer. Dit zijn twee van de uitgangspunten van Maaya ondernemerschap.

Een gemeenschappelijk perspectief op cultureel ondernemerschap

Deze kenmerken van ondernemerschap: een morele in plaats van een transactionele relatie en behoefte aan vertrouwen, zijn terug te vinden in de ondernemerschapsp praktijk in Nederland en Afrika. Maar ze zijn nog onvoldoende expliciet gemaakt in onze economische logica. Tegelijk zijn er in de theorie wel aanknopingspunten te vinden voor het

ontwikkelen van een perspectief waarbinnen inzichten uit de ondernemerspraktijk uit beide contexten gecombineerd kunnen worden. Een gemeenschappelijk perspectief op cultureel ondernemerschap is belangrijk om contacten tussen beide werelddelen mogelijk te maken of te versterken, en om in praktische zin gezamenlijk te acteren op een wereldwijde markt.

Een gezamenlijke kennisbasis voor cultureel ondernemerschap zou aan beide zijden kennislacunes kunnen verhelpen. Voor onze context zou dat zijn om in de theoretisering van cultureel ondernemerschap meer uit te gaan van de praktijk zoals die is buiten een strikt economische logica. Voor de Afrikaanse context zou het gaan om het ontwikkelen van duurzame internationale netwerken en relaties.

Tijdens de workshop in Ghana is eerst gewerkt aan een raamwerk dat de bestaande praktijk kon verhelderen, zodat deelnemers konden reflecteren op die praktijk en op de stappen die nodig zouden zijn om te komen tot internationaliseren en netwerken. Een gezamenlijke Noord-Zuid theoretisering van cultureel ondernemerschap begint vanuit één basisvraag, namelijk hoe een maker of culturele organisatie de relatie met de omgeving organiseert. In het organiseren van die relatie komt een cultureel ondernemer ten noorden en ten zuiden van de evenaar gelijksoortige vraagstukken tegen, ook al werken ze anders uit. Een voorbeeld van zo'n vraagstuk is het zoeken van de balans tussen de autonomie van de maker en het zakelijk belang van de organisatie, of de vraag uit de maatschappij. Of hoe de omgeving bottom-up initiatieven kan ondersteunen. De uitdaging is een theorie van ondernemerschap in de cultuur te ontwikkelen op basis van wat zij gemeen hebben. Een hulpmiddel om tot een sterkere theoretisering te komen is het leren van de theoretisering van andere 'toegepaste' ondernemersgebieden. Twee bruikbare gezichtspunten zijn sociaal ondernemerschap en het zogenaamde 'CCO-argument': communication constitutes organisation.

Sociaal ondernemerschap heeft een geschiedenis die vergelijkbaar is met die van cultureel ondernemerschap. Het veld heeft een kritische relatie met het begrip ondernemerschap en de mythes eromheen. Er heeft zich in dit veld,

net als in de cultuur, een privatiseringsgolf voorgedaan die de realiteit fors heeft veranderd. De sector vertegenwoordigt bovendien een maatschappelijk belang, waardoor de relatie met de omgeving niet strikt transactioneel is, maar ook een morele noodzaak heeft.

De invalshoek van het 'CCO-argument' is dat het belangrijk is om te begrijpen hoe communicatieprocessen organisaties en hun relatie met de omgeving construeren. In de cultuur is communicatie immers een fundamentele activiteit.

Dit zijn twee voorbeelden van invalshoeken die, net als de principes van Maaya-entrepreneurship, even goed kunnen werken in de Global North als in de Global South. Een kennisinstituut dat beide werelden verbindt kan het begrip van wat ondernemerschap in de cultuur betekent aanzienlijk vergroten, en tegelijk een sterk internationaal netwerk mogelijk maken. Dat is de uitdaging voor de komende jaren.

Verder lezen?

Kolsteeg, J. (2018). *The Framing Game. Towards Deprovincialising Dutch Cultural Policy*. In Van Meerdink en Van den Hoogen (eds.). *Cultural Policy in the Polder*. Amsterdam University Press, 89-106.

(Foto) Johan Kolsteeg, universitair docent aan de Rijksuniversiteit Groningen, houdt zich bezig met organisatie en communicatie in de kunst, cultureel leiderschap en culturele democratie. In samenwerking met de University of Ghana in Accra werkt hij aan een expert centrum voor ondernemerschap in de culturele sector in Ghana.

Johan Kolsteeg, universitair docent aan de Rijksuniversiteit Groningen, houdt zich bezig met organisatie en communicatie in de kunst, cultureel leiderschap en culturele democratie. In samenwerking met de University of Ghana in Accra werkt hij aan een expert centrum voor ondernemerschap in de culturele sector in Ghana.

Thema

Het Trans-Atlantische slavernijverleden wordt in de hele wereld erkend en veroordeeld. Van de doorwerking op de sociale gesteldheid en de gezondheid hebben echter alleen de slachtoffers last, zo lijkt het. Astrid Elburg constateert dat sommige landen en instituten "sorry" zeggen, maar ondertussen gaan afwijzing, uitsluiting, onderdrukking, racisme en praktijken van etnisch profileren - ook door kunstmatige intelligentie - voor het oog van de wereld gewoon door. In onderstaande bijdrage licht zij de verschillende mechanismen nader toe om te eindigen met een oproep aan haar dochters om mee te doen met de demonstraties van Black Lives Matter.

You've got to be a thermostat rather than a thermometer. A thermostat shapes the climate of opinion; a thermometer just reflects it.

Cornel West, hoogleraar Theologie en Afro-Amerikaanse studies, New York.

Zij die bepalen wat wij bewaren, hebben de macht over onze herinnering

Astrid Elburg

De wereld/Geo...; het grote verhaal

De recente verontschuldiging van premier Rutte voor ons slavernijverleden is geen Nederlandse verdienste, maar het gevolg van een wereldwijde beweging die al jaren aan de gang is waarbij groepen zich vanwege de globalisering fysieke en psychologische ruimte permitteren. Denk daarbij aan ruimte voor reflecties op het koloniale verleden van geheel Europa waarbij door hoogwaardigheidsbekleders, de Paus, premiers en presidenten, verontschuldigungen worden aangeboden aan inheemse volkeren in Zuid-Amerika, Australië (aan de Aboriginals), Nieuw-Zeeland (aan de Maori's), Canada (aan de Indianen), Afrika (door België en Duitsland). En niet te vergeten door Koning Willem Alexander aan Indonesië.

Het leven van zwarte mensen en inheemse volkeren is onder andere door het imperialisme al eeuwen onveilig. Kennelijk is er in de 21ste eeuw mede onder aanvoering van de Black Lives Matter (BLM) beweging een vernieuwd bewustzijn ontstaan over de manier waarop mensen uit Europa en uit de Europese diaspora kijken naar andere volkeren op deze aarde. Sociologen hebben vastgesteld dat in 2050 twee-derde van de wereldbevolking in uiteenlopende omstandigheden in grote steden zal leven. Migratie heeft de bevolking

van onze wereldsteden zo veranderd dat het onvermijdelijk was dat de protesten van BLM zich ook juist daar afspelen.

Instinctief weet ik dat de verontschuldigungen ook te maken hebben met de behoefte aan grondstoffen, en met de migratieproblemen die ontstaan door oorlogen en klimaatopwarming. We leven in de late moderniteit: een tijd waarin polarisatie, stelselmatige onderdrukking en verjaging van groepen en volking nog steeds plaats vinden. Momenteel

wordt de langste oliepijplijn door een paar Afrikaanse landen en dwars door het Congolese regenwoud door BP en China aangelegd. NGO's slaan alarm maar de wereldmedia houden zich op de vlakke. Met de kennis van nu weten we dat dat zal leiden tot verjaging en vergiftiging van grote natuurgebieden, bewoners en alles wat daar leeft. Deze uitgestrekte gebieden zijn van grote betekenis voor de gezondheid van onze hele aarde.

BLM staat voor meer

De BLM-beweging staat dan ook voor meer universele waarden dan knielen met de vuist omhoog voor zwarte levens. Het gaat om een algemene opstand tegen de onmenselijkheid en ontmenselijking van de afgelopen eeuwen, die zich op grote schaal en in vele verschillende verschijningsvormen over de wereld manifesteert. De BLM-beweging is de voortzetting van de strijd voor menselijke waardigheid maar de beweging bevindt zich ook in de voorhoede van een volgende stap naar humaniteit en verbondenheid met elkaar, met de aarde en al wat daarin leeft. Een van hun slogans is "We are here for the blacks, the browns and the poor whites".

De samenleving/Natio...; het Nederlandse verhaal

Dat het kabinet 200 miljoen euro uittrekt voor besteding aan bewustwording over ons slavernijverleden en aan programma's voor "achter de komma" zegt nog niets over de impact daarvan op de nazaten van de tot slaaf maakten. Wij zijn bekend met het verschijnsel 'onderzoek' ter vertraging van concrete acties en ook met het fenomeen dat het geld zal worden besteed aan voornamelijk witte consultancybureaus die uiteraard hun offertes al hebben ingediend. En natuurlijk moeten onze belastingcenten goed in de gaten worden gehouden en liefst door "de slager die zijn eigen vlees keurt". Ik ben benieuwd hoe wij over vijf jaar terugkijken op de verontschuldigheden van 19 december 2022. Met de kennis van nu wil ik voorspellen dat er veel geld zal gaan naar 'bewustwording', naar - langdurig - onderzoek en naar kleine, beperkte en eenmalige 'potjes' voor kleinschalige projecten. In het gunstigste geval gaan er deskundigen aan de slag om een paar pagina's te fabriceren voor ons geschiedenisonderwijs voor primair en voortgezet onderwijs. Uit mijn gesprekken met studenten met een Afro-Caribische achtergrond blijkt dat het aankaarten van dit

thema op universiteiten stelselmatig leidt tot polariserende discussies met docenten en hoogleraren. Ook gesprekken met conservatoren in relatie tot onze archieven leiden vaak tot onrust en frustratie.

Mij valt op dat ook Indische en Molukse Nederlanders, Oost-Aziatische en Chinese Nederlanders verwijzen naar BLM-beweging om hun onvrede over racistische stereotypering in de bejegening van hen onder de aandacht te brengen. Zo wordt bijvoorbeeld Wendy van Dijk met haar satirische programma over Ushi besproken. Regelmatig zijn er documentaires en theaterstukken over hun slavernijverleden en/of hun hedendaagse ervaringen met racisme en de doorwerking daarvan op hun levens.

Je zal maar een Afrikaanse vluchteling zijn en dagelijks ervaren dat je met de nek wordt aangekeken terwijl Oekraïners, die ik overigens ook een veilig bestaan gun, veel beter worden ontvangen en ontzorgd. Ondanks de terechte aandacht voor deze laatste groep rijst bij mij dan opnieuw de vraag "Do black lives matter?"

Ik lig in mijn bed op 12 april 2023 als via Radio 1 het nieuws binnenkomt over duizenden migranten, een recordaantal dat in gammele bootjes aankomt op het eiland Lampedusa, waardoor de noodtoestand wordt uitgeroepen. Naast migranten uit nabijgelegen oorlogs-/crisisgebieden, gaat het veelal om zwarte Afrikanen die uit Noord-Afrika worden verjaagd. De weerstand tegen deze groep vluchtelingen groeit in Europa en de angst in ons land neemt toe. Op dezelfde dag is in het nieuws dat er bij de Nationale Politie meer en vaker meldingen binnenkomen van racisme bij de politie. In Limburg zijn bovendien drie extreemrechtse groeperingen, erg actief op social media, door de politie opgerold.

Geo- en nationale politiek zijn verweven via de technologie, zie ook het uitlekken van Amerikaanse documenten tijdens de oorlog in Oekraïne. De wereld op drift is dichtbij, het is onmogelijk geworden om te ontkennen wat er zich afspeelt. Ik koppel daaraan de uitspraak van een voormalig directeur van het Stadsarchief van Amsterdam die ooit bij zijn vertrek, - in aanwezigheid van wijlen burgemeester Van der Laan - de voor mij historische woorden sprak: "Zij die bepalen wat wij bewaren hebben de macht over onze herinnering."

Persoonlijk/Ego...; mijn verhaal

“De beste remedie tegen ongelijkheid is waardigheid” zegt de Vlaamse psychiater-psychotherapeut Dirk de Wachter in 2023. Ik kocht zijn boek *Vertrouwingen* om meer en betere woorden te vinden voor emoties die helpen om te dragen en te verdragen. Persoonlijk neem ik een andere beweging waar. Door de polarisatie in de wereld en in onze samenleving is de druk op minderheden toegenomen, aangevuurd door geopolitieke ontwikkelingen en recente verkiezingsuitslagen in ons land die aantonen dat diverse culturele waarden en verhoudingen op scherp staan. Een vergelijkend onderzoek (Harvard) in verschillende steden in de wereld wijst uit dat mensen van kleur tien keer zoveel risico lopen op depressies vanwege sociale uitsluiting. Daarnaast horen veel groepen, wegens stagediscriminatie en/of arbeidsmarktdiscriminatie tot de laagst verdieneren in onze samenleving. Werken, carrièrekansen, wonen, gezondheid en levensverwachting staan in relatie tot elkaar. Filosoof Michael Sandel beschrijft in zijn boek *De Tirannie van Verdienste* de teleurstellingen voor het ‘precariaat’ van de ideologie van de meritocratische samenleving.

In zwarte gemeenschappen zie ik de herbelevingen en de doorwerking van de stigmatisering en de schaamte als gevolg van het slavernijverleden. Daarnaast neem ik ‘victim blaming’ waar, die voortvloeit uit de manier waarop wij psychologische aandoeningen en traumaverwerking categoriseren. Bij veel groepen en individuen die slachtoffer zijn van onze opvattingen over een succesvol leven wordt de schuld van hun somberte bij hun eigen gedrag en vaardigheden teruggelegd. Naar mijn mening wringt hier de algemene ‘Westerse’ benadering van hulpverlening, die zich richt op het negatief categoriseren en op basis daarvan ook diagnosticeren van mensen.

Aan mezelf stelde ik de vraag wie er verantwoordelijk is voor mijn gelijkwaardigheid en in wiens belang het is dat ik gelijkwaardig word behandeld. Daardoor heb ik mij kunnen onttrekken aan de opvattingen over ons mensbeeld en aan het tekort-denken van veel deskundigen. De macht over mijn leven, de verantwoordelijkheid voor mijn slavernijverleden, maar ook de regie over mijn onafwendbare zwarte toekomst, houd ik daarmee in eigen hand. Mijn dochters vroeg ik mee naar de protestdemonstratie van BLM op de Dam

in Amsterdam. Ik herinner mij de euforie van zwarte mensen, hun omstanders, vrienden en de saamhorigheid op dat moment. Het was indrukwekkend hoe de wereld knielde en daarmee zijn solidariteit toonde met de zoveelste, maar niet de laatste, George Floyd. Ook had ik de intentie om de daad om op te staan voor menselijkheid mee te geven aan mijn kinderen.

Zoals kon worden verwacht riep deze machts-expressie van minderheden uiteraard een terugslag van verdachtmaking en tegenoffensief op vanuit een wereld die worstelt met het onder ogen zien van de aanwezigheid van slavernij-politiek door de eeuwen heen. Gelukkig is er echter naast BLM-activisme tegenwoordig ook een ‘fake history hunter’, Jo Hedwig Teeuwisse, die via wereldgeschiedenissen en archieven alternatieve beelden en perspectieven levert. Hedendaagse doorwerking van ons slavernij-verleden manifesteert zich voor de nakomelingen van tot slaaf gemaakten in de vorm van geringschatting en sociale en economische onderwaardering, systematische ondervertegenwoordiging bij het recht van spreken en buitensluiting bij onderzoekinterpretaties waarin hun achterstelling wordt aangetoond. Voor hen zijn specifieke sociale competenties nodig om de eigen waardigheid te behouden en de dagelijkse dreiging van polarisatie te reguleren. Voor mijn honoursvak aan de VU, *‘From Survival To Revival, towards inclusive and transformative interactions’* introduceerde ik nieuw jargon voor dit fenomeen. Samen met internationale studenten, overigens eveneens een geopolitiek verschijnsel, schreef ik een handleiding over Code Shifting. Als een multi-perspectieve herinnering voor velen de thermometer kan zijn voor een meer menselijke toekomst, dan is de strijd van de BLM-beweging de thermostaat van één van de urgente vraagstukken van onze tijd.

Astrid houdt zich als organisatieadviseur bezig met HR-innovaties op de arbeidsmarkt. Daarnaast is ze docent aan de VU, waar ze kijkt naar het soort leiderschap dat nodig is voor de 21ste eeuw. Onder meer in de culturele sector bezet zij diverse toezichtfuncties.

Reflectie

In 1676 brachten uitgevers Jacob van Meurs en Johannes van Someren in Amsterdam een boek uit met de intrigerende titel "Drie aanmerkelijke en zeer rampspoedige reizen". De naam van de auteur was Jan Janszoon Struys – een zeilmaker die een bundel reisverhalen schreef op basis van de aantekeningen die hij maakte tijdens zijn meer dan vijftwintig jaar durende reizen in de Oost. Deze oude tekst inspireerde internationaal curator Irina Leifer tot het opzetten van een culturele uitwisseling met partners in Nederland, Rusland en Iran, getiteld "*Impossible Journeys*", met exposities in Amsterdam, Moskou, Isfahan en Samara. De Oekraïne-oorlog van 24 februari 2022 verstoorde de geplande follow-up. De kernredactie vroeg Lars Ebert, vertegenwoordiger van de Nederlandse partner H401, een cultureel centrum in Amsterdam, naar zijn persoonlijke bevindingen in dit bijzondere project. Vanaf 1 januari 2023 is Lars secretaris-generaal van Culture Action Europe, de grootste Europese platformorganisatie van culturele netwerken en organisaties, kunstenaars, culturele activisten, academici en beleidsmakers, gevestigd te Brussel. Hij schreeft zijn bijdrage, die LGM hier afdruckt, in het Engels.

Beyond Impossible Journeys

I was 16 years old when I first traveled to Russia in a student exchange programme of my Gymnasium in Germany. I remember that my grandmother cried when she heard I would go there. Her memories of fleeing from the Red Army at the end of WWII were too traumatic and too much alive for her not to be worried. For me, it was an eye-opening experience. It was 1993, Russia was still re-inventing itself after the collapse of the Soviet Union and what we experienced in our host families in Moscow was not only a new cultural universe that was hard to comprehend, but first and foremost a deeply human connection to our peers that was driven by curiosity and a romantic idea of reconciliation. Many of us drank the first vodka then, dreamed away during evenings at private homes with endless amounts of food, singing and poetry. It was like in a fairy tale but then in a dystopian landscape of post-imperial, urban decay. Years later, just before I started to study, I again travelled through Russia by train with my best friend and the 'end of history'-feeling at the time somehow held up our idealist idea that the cultural differences we experienced were a richness that, with time, would be grounded in a joint global cultural belonging.

When, fast forward, in 2018, curator Irina Leifer contacted me, if H401 was interested in a project that would involve Dutch, Russian and Iranian artists, I was triggered, not in the last place through my strong memories of Russia that had influenced my worldview in my formative years. By then the world had already moved on, polarized again and the 'end of history'-feeling was put into the perspective of new nationalisms and identity politics. Still, Irina's idea seemed a timely project and not at all utopian: the 17th century novel of Jan Struys formed a framework narrative for a contemporary exploration of 'passages' between the three countries. The Dutch sailmaker Struys was part of an expedition to the court of Peter the Great, who needed know-how in order to build a fleet. But the expedition got sidetracked more than once, with many misfortunes, a civil war, robbery and finally the hijacking of Struys, who crossed the Caucasus and ended up as a prisoner in Isfahan, where later the Dutch VOC bought him free so he could return to Amsterdam. His story became an international bestseller at the time. In 2018 Leifer invited two Dutch artists, two Russian artists, two Iranian artists as well as curators and institutional collaborators from the three countries to make new work 'in the footsteps' of Struys. The outcome was a fascinating artistic, collective research endeavor that resulted in a small publication, a series of events and an exhibition that was shown in Amsterdam, in Isfahan, in Samara and finally in the Museum of Moscow. It was an amazingly moving moment to be there at the opening in February 2019. Shortly after, the first lockdowns of the Covid pandemic brought an end to the accessibility of the exhibition.

Still in Moscow

Now we are more than one year into the brutal Russian aggression against Ukraine and the exhibition is still in Moscow. I have no idea in which state. Getting it back is not even an issue. The world has changed and I wonder, if such a show would today still stand ground.

In my own current work, I realize that striking a balance between Russia as the aggressor and individual Russian artists is hardly possible. When my organization issued a statement for the first anniversary of the Russian invasion, we had heavy discussions whether we should mention the victims on both sides. It was not the time, yet, for that: there is an aggressor and there are victims. So beyond individual mobility between countries, including Russia, which is, if you know the ways, still possible, there is a cultural shift that prevents us from collaborating in a more systematic manner. Building on the outcomes of our projects of the recent past is impossible. These chapters are closed, they themselves have become history. The rupture is so big that we need to find new ground to build new projects on, and we are in search for what that ground could be, blindfolded and in the dark. Our value-compasses, that could guide us, are spinning.

I am writing this article in my little hotel room in Yerevan, the capital of Armenia, where - for a few days - I am coaching cultural workers from the South Caucasus region. It is a troubled region with their own wars and conflicts. There seems to be no cultural actor here that has not dealt with their own traumatic experiences. Whereas they come together to work on new projects across their divides, the conversation comes back to 'Russians'. It is not only about the 'breakaway regions' like Abkhazia and their relationship to Russia, it is about Russians as such, as they are everywhere (as refugees, tourists and business people) and no-one seems to know how to really relate. The world is a different place, and if one part of Irina's exhibition still stands, it is the title: "Impossible Journeys". That spirit is what will keep us going. It is, at this moment, an impossible journey to systematically collaborate across ruptures for which no maps yet exist. At the same time, what else can we do than embark on an impossible journey? Doing nothing is no option, it will worsen the geopolitics.

Thema

Column

Kunst en het lijden in verwarrende tijden

Karel Janssen

Als ik dit schrijf is het de "Goede week", de week voor Pasen waarin het lijden centraal staat. Ook een tijd die extra de aandacht vestigt op veel leed dat zeer aanwezig is. We worden er steeds meer van doordrongen dat het dus mogelijk is dat er 'leiders' zijn die een groot conflict starten met grote geopolitieke gevolgen. Voor grote groepen mensen heeft dit onvrijheid en onveiligheid tot gevolg. Velen zetten hun leven op het spel om weer in vrijheid en veiligheid te kunnen leven. Een groot aantal strandt in erbarmelijke kampen en een deel vindt een verdrinkingsdood op weg naar die vrijheid.

Als we teruggrijpen op voorbeelden uit de geschiedenis zien we voorbeelden van kunstenaars en denkers die regimes moesten ontvluchten. De kans te blijven denken, maken en vormgeven werd door de aangetaste vrijheid onmogelijk gemaakt. In de jaren 30 van de vorige eeuw zijn bijvoorbeeld de schrijver Thomas Mann, politiek denker Hannah Arendt en wiskundige Albert Einstein gevlucht voor het naziregime. Blijven was voor hen geen optie omdat dat een werkverbod of erger zou hebben betekend. Nu weten we hoe belangrijk hun stap en moed om te vluchten is geweest, waardoor ze ons een schat aan literatuur en denkvermogen hebben nagelaten.

Ik las in een interview met Orhan Pamuk (Turkse schrijver) waarin men hem vroeg waarom hij niet in opstand komt, in zijn schrijverschap, tegen het regime. Dit omdat iedereen vindt dat hij tegen het regime (Turkije) moet schrijven. Hij betoogt dat hij schrijft om zijn liefde voor de literatuur en dat dit zijn drijfveer is. Leïla Slimani (een van oorsprong Marokkaanse schrijver) betoogt (in een interview door Karina Sainz Borgo) op de vraag of een schrijver een politieke mening moet hebben dat een schrijver niets moet. Zij zegt: "Een schrijver moet vooral schrijven wat hij wil... en wie onafhankelijk leeft kan er nauwelijks over praten".

Het klinkt soms gemakkelijk om in ballingschap je werk voort te zetten maar de pijn om te vluchten is groot en die pijn blijft. "Wie noodgedwongen een land ontvlucht, laat een

deel van zichzelf achter en wie zich in een nieuw land continu moet aanpassen, verliest nog meer van zichzelf" (Maral Noshad Sharifi in de Trouw). In een essay over Simone Weil betoogt Alicja Geschinska: "Mensen raken ontworteld zonder schoonheid, zonder traditie, zonder erfgoed". En over onze vrijheid: "we moeten op onze hoede zijn voor het gemak van gedachteloosheid en de geestelijke volgzaamheid die daaruit volgt".

Al deze voorbeelden brengen mij tot het volgende:

Verplicht dit ons, de kunstwereld, niet om hierin een rol op ons te nemen? Enerzijds om meer steun te geven aan de kunstenaars die trachten hun werk in conflictgebieden voort te zetten om daarmee ook voor alle achterblijvers een bron van kracht en troost te kunnen zijn. Anderzijds om voor vluchtelingen hier een mogelijkheid te bieden hun leed meer te begrijpen. De kunst kan, zo niet móet, veel betekenen om de pijn en leed van velen draaglijker te maken en daarin inzicht te geven, troostrijk te zijn!

Oud studenten van de Toneel Academie Maastricht, allen als vluchteling in Nederland beland, maakten de voorstelling Nobody Home (<https://www.theater.nl/nobody-home-daria-bukvil?acceptCookies=6433c52acd4f7>) en toonden daarin hun kracht. De voorstelling is geregisseerd door de Nederlands-Bosnische theatermaker Daria Bukvić.

Velen dachten afgelopen winter met hun koude voeten al mee te lijden met mensen in moeilijke omstandigheden, terwijl in werkelijkheid de echte pijn voor velen slechts de gasrekening was (dit overigens zonder de ernst voor minderbedeelden te onderschatten en te badineren). Het geopolitieke landschap is drastisch aan het wijzigen, terwijl de Nederlandse regering en het parlement nog meer, zich gedragen als een Hansje Brinker die een niet-bestaande Dijk om ons land met zijn vinger bewaakt. Zeker is dat het oude normaal niet zal terugkeren en bovendien leert ons de geschiedenis dat verliezers juist tot nog veel ergere dingen in staat zijn. De vrijheid is in Nederland welhaast ongelimiteerd. Deze wordt zeer benut door een steeds

minder lezende en -geïnformeerde, grote groep die hun identiteitsproblemen het belangrijkste lijken te vinden. Juist nu, in deze verwarrende tijd, is een duiding van de ernst van de situatie "gefundenes Fressen" voor de kunst. De kunst in al haar vormen kan weer de schoonheid en de troost bieden die nodig is en een perspectief schetsen waarmee het grote publiek wordt meegenomen in een nieuwe werkelijkheid.

Karel Janssen is opgeleid tot musicus en vervult diverse culturele bestuursfuncties. Tijdens zijn werkzame leven bij Hogeschool Zuyd ontwikkelde hij onder meer internationale kennisnetwerken.

Essay

Over oorlog, en over vrede. Daarover wil Rutger W. Weemhoff het met jou als lezer wat diepgaander hebben. Daartoe duikt hij om te beginnen in zijn eigen geschiedenis, als overtuigd pacifist in zijn gymnasiumtijd: "Ik had een vriendinnetje met een vader die majoor was. Voel je de bui al hangen?"

Naar een wereldburgerschap Wat heeft u liever: fictie of feiten?

Discours over nationalisme als de geopolitieke dreiging voor de mensheid

Rutger W. Weemhoff

Had ik sowieso weinig op met Vaderen, met deze eigenlijk best barbaarse vader kon ik nauwelijks door een deur. Mijn vriendin kreeg geen cent van haar ouweheer, die er overigens wel alleen voor stond in de Spartaanse opvoeding (zijn echtgenote was een zwaar zieke vrouw). Onze discussies met betrekking tot oorlog en vrede laaiden hoog op. De Majoor haatte mij om mijn arrogante hippe praatjes, had met zijn korte bloempotkapsel een pesthekel aan mijn lange haren en om mijn pacifistische opvattingen kon hij me wel schieten. En ik vroeg mij op mijn beurt op zeker moment af wat deze krenterige rotkerel nu ei-

genlijk deed voor de kost? Deze vraag legde ik op een goeie dag in alle openheid aan hem voor. Hij trok me prompt mee in zijn militaire kloffie naar zijn dienstauto en na een niet bepaald gezellig helleritje richting Scheveningen, reden we even later het godverlaten kazerneterrein op. Er was daar verder werkelijk niemand te bekennen. Toen ik hem ernaar vroeg, monkelde hij:

"Tja, wat wil je, het is vreedestijd!"

Ik lachte besmuikt, maar hoorbaar. Hij maakte zwijgend een ijzeren deur open en ik volgde hem door lange gangen naar de 'kaartenkamer'. Daar hing op een van de wanden een

enorme stafkaart en voordat ik het wist begon hij met een aanwijsstok regio's, steden, duinen en dalen, verschansingen en doelwitten aan te wijzen. Hier en daar staken rood-wit-blauwe vlaggetjes in de kaart en de beste man verloor zich in een ellenlange tirade over aanvallende, dan wel terugtrekkende troepenbewegingen. Zijn ogen schitterden en fonkelden, toen hij over een denkbeeldige tankslag bij Ypenburg uitweidde. Ineens stopte hij abrupt en vroeg wat ik ervan vond. Ik besloot hem eens flink te tackelen: "Spelen jullie zo infantiel hier de hele dag oorlogje?", vroeg ik hem, temend.

"Man, oh man! Jij leeft in een totale *fictie!*" Meewarig schudde hij zijn hoofd.

Op het slagveld

"Het gaat om *feitelijke* situaties die zich op het slagveld kunnen voordoen", orakelde hij. Ik hield hem, de hypocriete christen, het verhaal van Jezus voor en hoe die zijn vijand - die hem in het gezicht sloeg - ook de andere wang toekeerde.

Op de terugweg wisten we geen van beiden nog iets te zeggen.

Maanden later kondigde zich een zwarte dag aan voor hem: zijn arme vrouw, die hij stiekem niet kon luchten of zien, overleed. Mijn vriendinnetje was in tranen, maar mijn gebruikelijke stapeltje gratis geld, gejat uit mijn moeders huishoudportemonnee, deed wonderen. Toen de dag van de begrafenis aanbrak regende het. De rouwstoet naderde het open graf, ergens onderaan de duinen. Ik hoorde de zee murmelen in de verte. We stelden ons gedwee op tegenover het diepe gat met daarop de baar met de kist. Achter het gat stonden tot mijn schrik een vijftal bobo's van Defensie in vol ornaat. Eentje, vast de Hoogste Piet, stond 'n beetje scheef van de vele zware onderscheidingen op zijn uniform. De vader van mijn vriendin was in burger. De man had nauwelijks oog voor de kist, staarde gebiologeerd naar zijn superieuren.

De muziek stopte. De lijkbezorger gaf een teken dat hij de baar ging laten zakken. Er klonk een luid bevel. De vijf hotemetoten salueerden als 1 man.

De Majoor strompelde in zijn burgerkloffie naar voren, bleef vlak voor de kist staan die begon te zakken en wist niets anders te bedenken dan ook te salueren naar zijn meerderen. Ik verstijfde.

Geen moment aandacht voor de kist met daarin zijn echtgenote.

Ik had hem het liefst het zwarte gat in geduwd. De liefdeloosheid!

Was die liefhebbende wederhelft wellicht de aartsvijand? Zand erover?!

Zelfs de dood van zijn echtgenote kreeg geen vat op dit *fictieve* militaire toneelstukje. En ik, ik wilde geweld tegen hem gebruiken.

God is met ons

Ik vertel je dit verhaal omdat ik je wil laten zien hoe sterk de kracht van groepsgebonden *fictie* is. Met fictie (Latijn: *fictio*, 'verdichtsel') wordt in de narratologie een verzonnen verhaal aangeduid. We doden maar wat graag onze tijd *fictioneel*. Dit in tegenstelling tot non-fictie, die uitgaat van de *feitelijke* werkelijkheid. Het fictieve militaire poppenkastspel kan men dagelijks in de media aanschouwen, terwijl tegelijkertijd een echte oorlog woedt.

Alsof het de normaalste zaak van de wereld is, spreekt een legertje defensiespecialisten ons dagelijks toe over de soort wapens die gebruikt worden om de ander uit te schakelen, te vernietigen, over grote aantallen gevechtseenheden, aantallen gewonden, aantallen dodelijke slachtoffers.

Men verzet hier en daar eens een vlaggetje, wijst met de onvermijdelijke aanwijsstok nog maar weer eens een actuele oorlogsregio aan, een rivier die verdedigd moet worden of een brug. Verwoesting alom. Oorlog een aberratie? Het komt niet in hen op. De onderliggende drive is altijd een puur tribale: de (westerse) natie moet worden verdedigd. Het vlagvertoon is er niet voor niets, nog even en we gaan desnoods zelf ook daadwerkelijk het gevecht aan in Oekraïne, voor Volk en Vaderland (destijds godbetert ook voor Oranje - goddank hoor je daar steeds minder over).

Het is: Wij tegen Zij. De NAVO tegen het Warschaupact, of wat daar dankzij datzelfde westen nog van over is. Het Westen tegen het Oosten. Wij zijn de Goeden, zij de Slechteriken. God is met ons, met hen de Duivel. Zwart, wit, een modern media-event, uitpuilend van de horror die oorlog nu eenmaal is.

Vlaggen als dekmantel

Weet u nog het WK-voetbal? Waarom daarnaar kijken? Vanwege de deelnemende Naties! Ze speelden hun Wereldvoetbalspelletje onder een of andere nationale vlag, terwijl de opgewonden voetballende poppetjes allemaal onderling inwisselbaar waren, net als de destijds ook reeds internationaal opererende

gladiatoren in de Romeinse arena. Ook nu was het tribale, nationale aspect dus intrinsiek onwaar en daarmee was de hele vertoning poppenkast, *fictie*, een modern sprookje waar een handjevol maffiose UEFA-bonzen stinkend rijk van is geworden. We keken *nationaal* slechts naar voetballende geldmachines, die de voetballers tegenwoordig nu eenmaal zijn. De nationale vlaggen vormden de perfecte dekmantel. Wat een mombakkes!

Ik heb het hier over de verschrikkelijke ziekte die tussen onze oren zit en 'nationaliteit' heet. Wij zijn allemaal besmet met deze moordende ziekte, die van het uitverkoren volk. Want wij, en alleen wij zijn het uitverkoren volk.

De Andere Natie dient verpletterd te worden, uitgeroeid. Categorisch vrede ontlopen, dat is de kunst. Deze ziekte heeft, naast veel meer, ook tot de Holocaust geleid.

Laten we uit alle macht proberen kosmopolieten te worden.

Grenzen zitten tussen de oren, we hebben het expliciet over ficties. Van kosmopolitisme is sprake als iemand een gevoel van verbondenheid met de mensheid in het algemeen ervaart, dat sterker is dan enig gevoel voor nationale of regionale identiteit. Een dergelijke geopolitieke verbondenheid wordt ook wel aangemerkt als wereldburgerschap.

De intensiteit van ons virtuele bestaan drukt men uit in schermtijd. Helaas is het aantal uren per dag dat wij virtueel bestaan, behalve onthullend, vooral verbluffend vanzelfsprekend geworden. Onze honger naar verhalen, of die nu waar gebeurd zijn of niet, is blijkbaar onuitputtelijk. Ons Ware Zelf zoeken wij in de krochten van het internet, podcasts. In games als "Warcraft" of in de fictieve metawereld van Netflix' oorlogsseries voelen we ons thuis; spannend, oorlog! Feitelijk schreeuwt de planeet echter om pacifistische aardbewoners. Dat pacifisme, geweldloosheid, zijn we verplicht aan diezelfde planeet, die bij een eventuele kernoorlog ten onder dreigt te gaan. Geweld maakt meer kapot dan ons lief is. Er bestaat geen goede oorlog, er bestaat geen slechte vrede.

Rutger W. Weemhoff is publicist en pacifist. Voor een nadere kennismaking met zijn werk: bezoek www.rutgerweemhoff.nl

Podcast #2

Actualiteit

Podcast Loving Geopolitics #2: een gesprek met jongeren

In de nieuwe podcast Loving Geopolitics gaat kernredactielid Nelly van der Geest een gesprek aan met een drietal kunstvakstudenten. Over hun (beginnend) werk, de geopolitieke wereld om hen heen en de manier waarop zij hun artistieke toekomst beleven.

Nelly heeft gevraagd om een object mee te nemen en toe te lichten. In de rubriek Loving Geopolitics Magazine Young geven zij aan welke voorwerpen zij hebben meegenomen. Anette van de Aa tekent voor de eindredactie. Op de website lovinggeopolitics.nl staat aangegeven hoe de podcast te beluisteren is. De podcast is een initiatief van Pim de Rooy en Giep Hagoort.

De podcast #1 over Europa is hier te beluisteren:

<https://open.spotify.com/show/0CPjfKZdIAFjWOPvaPJrm4>

De afgelopen twintig jaar heeft Yosé Höhne-Sparborth Irak 16 keer bezocht. Zelf geeft ze aan dat ze het land kan binnenkomen door verschillende deuren. In 2022 verbleef Yosé voornamelijk in het klooster Maryam Al Adhra, behorend tot het bisdom Kirkuk, in het noordoostelijk gelegen Sulaymaniyah, een stad in de Koerdische Autonome Regio van Irak. Yosé, die in Nederland woont, heeft in vele landen gewerkt, onder meer als hulpverlener op sociaal gebied. Eind 2022 schreef ze haar verslag over Irak. De redactie maakte op basis van dit verslag een verkorte versie. Op www.kirkukutrecht.nl zijn korte films te zien die Yosé heeft gemaakt.

Twintig Jaar Irak

Yosé Höhne-Sparborth

Hoe het hier nu gaat

Van 2014 tot 2018 was mijn belangrijkste reden om specifiek naar deze plaatsen te gaan simpelweg omdat iedereen wegbleef. Buitenlanden hebben het land volledig kapot gemaakt, willen daar niets van weten en werden er niet voor gestraft. En bijna niemand kwam eens kijken naar de gevolgen. Intussen is dit noordelijke deel relatief veilig. In het zuiden is het ook een stuk beter geworden, maar ik was daar enkel in de periode 2002-2004; heb daar dus een beperkt zicht op. In 2004 waren alle wegen om de paar honderd meter voorzien van betonblokken, zodat geen enkele auto kon doorrijden. En overal soldaten en politie voor controles. In 2014 kwamen die controles in een andere vorm terug, vooral bij de 'grensposten' die er rond elke stad en elk dorp waren. Overal even mijn paspoort laten zien, vaak even de auto controleren. Nu zijn er minder controleposten, en de meeste posten laten ons gewoon doorrijden.

Het grootste verschil is echter: in Sulaymaniyah, maar vooral in het grotere Erbil, zie ik dat er weer stevig wordt gebouwd aan nieuwe woningen. Dat lag sinds IS bijna helemaal stil.

Mijn belangrijkste reden om te stoppen met het telkens terugkeren zonder specifiek ander doel dan terugkeren: er komen weer mensen naar dit land. Ngo's, maar vooral ook zie ik hier in het klooster dat er groepjes uit Europa komen die nu zelf willen zien hoe het de Irakezen vergaat. Vanuit vredesorganisaties, soms via hulporganisaties. Een enkele keer een bisdom dat een delegatie stuurt. Irak is niet meer helemaal "het land achter onze rug".

25 pagina's over Irak in 2010

Ik lees: "Arabiens Stunde der Wahrheit" van de Midden-Oosten deskundige Peter Scholl-Latour (Ullstein Buchverlag Berlin, 2011). In 25 pagina's vertelt hij hoe het er in Irak voor-

staat bij zijn bezoek aan Bagdad in 2010. Het Iraakse volk werd nogal getrakteerd op geweld, overal. Het minste al die jaren in Sulaymaniyah, die Koerdische stad in het noordoosten, in de buurt van Iran. Sinds de jongste opstanden in Iran poogt dat land overigens zich op Koerden te wreken, tot over de grens, wat betekent dat juist in deze regio er nu af en toe een raket neerkomt. Géén woord in zijn verhaal over de in 1991 gestarte dodelijke boycot die de VN dit volk 13 jaar aandeed. Mijn eerste bezoek aan Irak, in 2002 gezonden door de Raad van Kerken en Kerk en Vrede, goed voorbereid door de *Versöhnungsbund*, waren we met zes Europeanen zes dagen in Bagdad. De Raad van Kerken Bagdad verzorgde de contacten met moslims, joden en christenen. En nee, niemand wilde "verlost worden van Saddam Hoessein op de wijze die Bush daar in Washington aan het plannen was". Irakezen waren er zeker van dat het dan nog veel erger zou worden. In heel de

wereld waren indertijd grote protestdemonstraties tegen die plannen van Bush. In Italië hingen in sommige steden de vredesvlaggen als protest tegen de Bush-plannen huis aan huis. Dat mocht allemaal niet baten, 2003 zou Bush tegen de uitdrukkelijke VN-beslissing in, samen met Blair en met de politieke zegen van Balkenende dit land binnenvallen en nu geheel over de rand van de afgrond heen duwen. Europa, VS en de NAVO zijn dat vergeten, lijkt het. Zelfs bij Scholl-Latour lees ik een verhaal alsof er in Irak wilde stammen rondlopen die elkaar maar een beetje de koppen inslaan.

Een dodelijke VN-boycot

De Zweed in onze groep zorgde voor een ontmoeting met Francis Dubois, de man die op dat moment hoofdverantwoordelijke was voor het "olie-voor-voedsel-programma" dat de VN had ingesteld, nadat in 1995 bleek dat de complete VN-boycot zeer dodelijke gevolgen had voor de gewone bevolking. Dubois bevestigde de informatie en maakte de volle omvang van dat boycot-drama helder. Tot 1991 was Irak verreweg het modernste land van de regio, uit andere landen kwamen de mensen hier naar de ziekenhuizen. November 2002 stierven er maandelijks ruim 5.000 kinderen onder de vijf jaar aan ondervoeding en ziekten als tyfus en difterie. 50% van de zwangere vrouwen leed zware bloedarmoede, 60% van de bevolking leefde van die voedseluitdelingen onder toezicht van de VN - een hongerpakket. Dubois gaf aan dat een militaire VS-inval de voedsel distributie onmogelijk zou maken, wat tot eindeloze slachtoffers zou leiden, alleen al aan honger. Toen ik Dubois vroeg waarom hij de VN niet informeerde zei hij: "U bent de VN! Het gebeurt in uw naam. Ik schrijf rapporten over de situatie, ze lezen ze niet eens!"

Toen Irak 1991 Koeweit binnenviel voor een korte afstraffing omdat Koeweit olie schuin opboorde uit Iraakse olievelden, sloeg de VS groot alarm en de VN stelde dat volledige embargo in "totdat de troepen zich zouden terugtrekken". De troepen trokken zich terug, maar de boycot bleef... En toen kwam, zoals gezegd, Bush, maart 2003; plus Blair en Balkenende. Wederom stevige bombardementen. Zomer 2003 kon ik de vernielingen aanschouwen in Bagdad en Mosul en op de weg daarheen. De grootste ramp echter: de 13 jaar boycot had de hele private sector kapot ge-

maakt. Nu stuurde Bush de hele publieke sector naar huis: van regering tot douane/politie en vuilophaaldienst. Een complete anarchie wat het gevolg; het land werd teruggeworpen op de oude stamverbanden. Saddam versterkte de ellende vlak voordat hij omviel: hij liet de gevangenen opengooien, waardoor niet alleen de politieke gevangenen maar ook de criminelen vrijkwamen. De eerste ellende in 2003 was dan ook de komst van die criminelen.

Ik begrijp dat iemand die maar 25 pagina's heeft, dit niet zo uitvoerig kan beschrijven. Maar één zin over die dodelijke boycot? Eén zin over de binnenvallende Amerikanen? Eén zin over de hele publieke sector die werd ontmanteld? Verbijsterend, hoe de westerse wereld niet wil weten wat in onze naam aan dit volk werd aangedaan. Tot op heden zijn de Irakezen bezig ervan te herstellen, en dat doen ze niet slecht.

Mijn werk het laatste jaar, de betekenis ervan

Oktober 2021 reisde ik af voor een werkperiode van acht maanden. Eerder in 2014 kwam ik na tien jaar voor het eerst weer terug in Irak. Dat was oktober: fullspeed IS-tijden. In Kirkuk leefden bij de drie kerken van het bisdom honderden vluchtelingen, hetzelfde verhaal als bij andere kerken. De stad in haar geheel, 1.500.000 inwoners, gaf opvang aan 700.000 IDP's (binnenlandse vluchtelingen). Het klooster te Sulaymaniyah herbergde drie jaar lang 258 personen waaronder 60 kinderen. Ze leefden in de kapel, in de bibliotheek en waar maar plek was. Veel gespannen mensen, ik begon mijn werk met *rebalancing*. Al snel was er een rij. En een Italiaanse Hulporganisatie, UPP, vroeg me of ik het hun kon leren. In 2020 zou ik ermee beginnen, maar toen brak COVID uit. Oktober 2021 kwam ik er dan acht maanden voor terug om de opdracht echt op te pakken. De start was moeilijk omdat er grote taboes bestaan rond Alzheimer, autisme en trauma's. Mensen doen alsof deze niet bestaan. Gevolg: niemand toonde aanvankelijk interesse, maar ik wist wel beter.

Na vijf maanden kon ik het ineens benoemen: alle lichamen staan strak gespannen om meteen bij het eerste alarm weer weg te vluchten. Geen mens weet hoe je kunt ontspannen en eens even fijn rustig doorademen. De laatste twee maanden bood ik workshops aan: 'Hoe te stoppen met rennen?' en het liep storm.

Toen echter was het te laat om de trainingen zover op te bouwen dat er een groep mee verder kon gaan. Om die reden ben ik in de periode november-december nog een maand teruggekomen, wat nog net kon op mijn jaar verblijfsvergunning voor Koerdisch Irak. Mijn belangrijkste training was leren bewust en rustig te ademen, en dat ritme van de ademhaling te gebruiken om tot in de tenen je lichaam te ontspannen. Vervolgens ontdekken waar in je lijf de trauma's zich verstopt hebben, en hoe je die langzaam kunt opruimen. Het belangrijkste is hier dat de mensen weer het gevoel krijgen te kunnen wortelen in hun eigen leven en dan ook in de grond hier.

Tot slot: Regionaal samenwerken, samen opbouwen

Dwars door dit alles heen zeggen dat Irak bezig is op te krabbelen? Dat er rust begint te komen? Het klinkt overmoedig of ruikt naar onverschilligheid. Tegelijkertijd heeft dit te maken met het grootste wonder dat zich in Irak heeft voltrokken. VS en IS deden hun stinkende best dit land in een burgeroorlog te storten. 2006-2007 leek het er even van te komen, maar het volk heeft het gewoon verdomd. Lokale leiders zag ik altijd weer contact zoeken met elkaar om te voorkomen dat de groepen op elkaar gingen schieten.

2017, na het Koerdische referendum, leek het er weer even op. Bagdad stuurde soldaten naar Koerdistan - al was het maar om te voorkomen dat Iran en Turkije zouden ingrijpen. Er is één dag gevochten, toen besloten beide strijdende partijen niet langer op elkaar te schieten. De Koerden trokken zich zelfs terug achter de formele grenzen, terwijl ze een fors stuk Arabisch-Irak ook hadden verdedigd tegen IS. Sinds die tweezijdige beslissing om niet op de tweede dag aan het schieten te beginnen, treedt ook steeds meer rust in. De losse groepjes die nog rondzwerfen met enkel woede: het zal nog even duren. Het hoofdaccent is nu echter het regionale samenwerken en samen opbouwen.

Samen eens goed en georganiseerd uitademen kan veel bijdragen aan deze samenwerking.

Why

Why is there fight and so much bloodshed

Why is this world so divided

I am derided when I ask these questions

A naive person they call me

One who does not know how politics work

One who has no knowledge

Of how power relations develop

Who does not understand history

Who wants to link ethics and morality

To weapons that kill like robots

Who is a 'useful idiot' for the enemy

Who does not understand

That killing someone else

Is just inevitable

Who is longing for a perspective

Like a bird longs

For a twig to build a nest

Unknown geopolitician 2023

Met dank aan EP en PT

Thema

Boekreflectie

De geopolitiek van emotie Dominique Moïsi

Jacqueline de Jongh-Moolenaar

“It follows that it was not a very wonderful action, or contrary to the common practice of mankind, if we did accept an empire that was offered to us, and refused to give it up under the pressure of three of the strongest motives: fear, honor and interest” (Thucydides, The Peloponnesian War 424 BC).

Emotie is ons mensen op het lijf geschreven: letterlijk! Met een warmtecamera kunnen we in kleuren registreren of iemand bijvoorbeeld angstig is of opgewonden. Wat we ervaren is dat emoties mettertijd wegebben. Als golven spoelen ze door ons heen en hebben invloed op onze handel en wandel. Maar kunnen we een emotie ook toedichten aan een Corps d'État, aan een staat of een land? Dominique Moïsi vindt van wel en onderbouwt deze theorie in zijn boek: *De geopolitiek van emotie*. Moïsi bespreekt drie emoties: angst, hoop en vernedering. Azië heeft hoop, het Midden-Oosten voelt zich vernederd en het Westen is bang. Hij baseert deze diagnose op de historie van deze gebieden en de effecten daarvan nationaal en internationaal. Moïsi is ervan overtuigd dat de wereld moet veranderen, dat kan volgens hem wanneer we ons terdege bewust zijn van de tragiek van historische processen. Hij beschrijft deze waaier van de geschiedenis vervolgens kleurrijk en gelardeerd met interessante wetenswaardigheden. Ook kunst, mode, muziek, lichaamsfuncties en architectuur betreft Moïsi in zijn analyse. Vertrouwen en culturele openheid zijn volgens hem nauw verweven. Alleen een land dat zelfvertrouwen mist, zegt Moïsi, heeft de behoefte om zich af te schermen. Hoop in Azië heeft volgens hem bijvoorbeeld het landschap ingrijpend veranderd van lan-

delijk naar stedelijk, waar mega wolkenkrabbers zich tegen de skyline aftekenen. Toch is er ook sprake van een obsessieve angst bij de leiders van grote landen, zoals China, voor sociale en economische chaos.

Vernedering wordt vooral in het Midden-Oosten gevoeld, aldus Moïsi. Sinds de teloorgang van het Ottomaanse rijk is het daar bergafwaarts gegaan met het zelfvertrouwen. Twee aspecten vallen op: het merendeel van de gezaghebbende deskundigen op het gebied van de Arabische wereld zijn zelf geen Arabieren, maar westerse specialisten. Het andere opvallende aspect is de status van de vrouw in de islam. Moïsi meent dat een systeem dat vrouwen uitsluit zichzelf tot achterlijkheid en verval veroordeelt.

Angst in het Westen, schrijft Moïsi, is een reactie op gebeurtenissen die zich elders voordoen. Het Westen ervaart kwetsbaarheid omdat het na twee eeuwen geen centrale rol meer speelt in de wereld en een identiteitscrisis doormaakt.

Wat brengt deze zienswijze van Moïsi ons? Het labelen van een natie met een emotie is een gevaarlijke stap. Immers een label leidt tot vooroordelen, en vooroordelen leiden tot misvattingen. Vooroordelen zijn als een statische golf, terwijl emoties in beweging zijn, ook geopolitiek. Dat bevestigt Moïsi in het laatste hoofdstuk van zijn boek: “De wereld

in 2025". Hij beschrijft een doemscenario, maar ook een zegetocht van hoop. Het eerste is volgens hem niet onvermijdelijk en het tweede niet onwaarschijnlijk.

Vrede is alleen mogelijk onder volkeren die elkaar kennen en aanvaarden en bereid zijn te leren over de emoties van andere culturen. De meeste ontwikkelingen die Moïsi beschrijft in zowel het doem- als hoops scenario zullen zich volgens hem niet voordoen. Dat lucht enerzijds op en is anderzijds jammer. De door hem beschreven toenadering tussen landen van de Europese Unie is echter al gaande. De veranderende rol van de Verenigde Staten als hoeder van de democratische waarden wereldwijd ook. Andere landen laten van zich horen. Zoals Afrika, dat in snel tempo de touwtjes in eigen handen neemt. De Rule of Law wordt weer afgestoft en zelfs grote wereldleiders zoals Trump en Poetin lijken niet langer boven de wet te staan. Vrouwen nemen het voortouw, zelfs met gevaar voor eigen leven. Zij banen de weg voor toekomstige generaties en bouwen mee aan de toekomst van hun land. Zelfbehoud betekent volgens Moïsi verandering. Hij vertelt dat zijn visie beschreven in *De geopolitiek van emotie* is ingekleurd door het leven van zijn vader, een overlevende van de Holocaust. De rol van het collectieve geheugen van elke generatie speelt een niet te onderschatten rol in het daardoor steeds veranderende kleurenpalet van ons wereldbeeld. De uiteindelijke overtuiging en boodschap van zijn boek is volgens Moïsi dat de wereld hoop nodig heeft om de uitdagingen waarvoor we staan het hoofd te bieden. Deze laatste woorden in het boek laten de lezer wat onbeholpen achter. Moïsi geeft zelf

aan dat er geen recept voor de wereld bestaat waardoor alles beter wordt. Maar hoop kan men geven, angst kan men wegnemen en vernedering kan men leren begrijpen.

"There is no doubt that each People has to make its contribution to the general knowledge and wisdom of all mankind"

(Ernest Mancoba, letter to Asger Jorn, 1967)

Luistertip: Pitou Big Tear (album 2023 Spotify)
Kijktip: Cunk On Earth (Mockumentary Netflix)

Audiovisuele tip: They come in threes (hototo.nl)

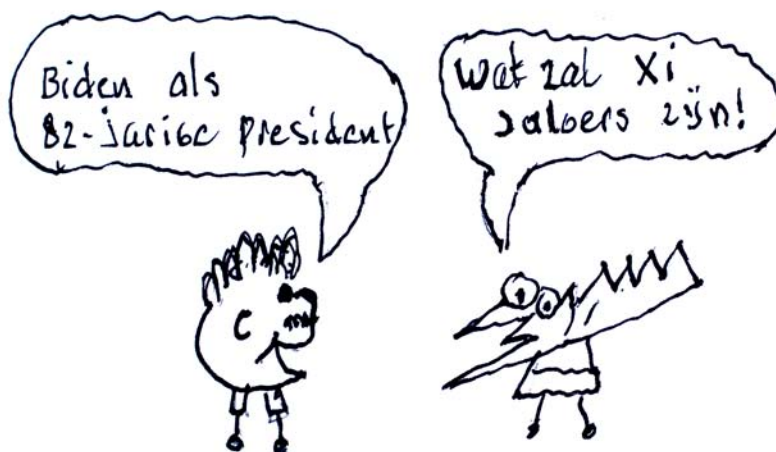
Leestip: Counterpunch 10 maart 2023: The War in Ukraine is a World Peloponnesian War by Evaggelos Vallianatos, historicus en milieu-strateeg (counterpunch.org).

De geopolitiek van emotie. Over Angst, vernedering en hoop, en de opgave voor deze tijd - Dominique Moïsi
2009, 2015, 2019, 272 blz.
Uitgeverij: Nieuw Amsterdam
ISBN: 978 90 468 2557 0

Jacqueline de Jongh – Moolenaar is advocaat te Sassenheim en onder meer voorzitter van de muziekstichting 'Liminale'

DE PEIGIES
CARTOON

© Peig Trooban 6/11/23

Column

Geopolitiek als Zero Sum-Game

Jan-Willem van den Braak

De oorlog tussen Rusland en Oekraïne blijft ons bezighouden. Ook in geopolitiek opzicht overheerst de voortslepende actualiteit daarvan alle andere vraagstukken. Sterker: de uitkomst van dit gruwelijke conflict, met al zijn reminiscenties aan WO II, zal sterk medebepalend zijn voor de geopolitieke verhoudingen daarna.

De meeste beschouwingen en uitlatingen van politici en commentatoren van links tot (gematigd) rechts hebben enkel nog betrekking op de vraag welke van de twee partijen de langste adem heeft, waarbij *a priori* een totale "eindoverwinning" van Oekraïne als de enig wenselijke uitkomst wordt verondersteld. Dat daarvoor verdere geweldsescalaties nodig zijn, wordt daarbij op voorhand ex- of impliciet aanvaard. Daarmee neemt ook nog steeds het risico toe, dat de dunne lijn naar oorlog van de NATO met Rusland zelf – en daarmee een WO III – wordt overschreden. Was in de beginfase van het conflict daarvoor begrijpelijk en terecht grote angst bij ieder weldenkend mens, nu zien we al dat daarvoor een zekere gelatenheid en in ieder geval een afnemende angst in de plaats komt. Soms zelfs een gevoel van: als Rusland zo doorgaat, dan moet het misschien maar ... of zelfs: Rusland is militair zo zwak gebleken in deze strijd, dat 'we' hen ook best aan kunnen, dus vooruit als het moet...

Een gevaarlijk psychologisch mechanisme...

Intussen geloof ik niet meer dat dit geopolitieke conflict nog echt beheersbaar is, ook al spot dat met onze maakbaarheidsidealen en controlezucht. Het gaat er steeds onverzoenlijker aan toe: Rusland wordt steeds verbeterder, lijkt het, naarmate het op het slagveld slechter gaat ("alles of niets") en Oekraïne eist inmiddels - juist daarom - ook De Krim volledig terug. Zowel het eendimensionale doel dat Oekraïne de eindoverwinnaar moet zijn, als de toenemende Russische verbetering zijn gevallen van een "alles of niets"-politiek, die per definitie niet voor beiden kan slagen. De tijd dat *eminence grise* Henry Kissinger op rustige toon voor een compromis pleitte, lijkt alweer jaren geleden. Soms moeten dergelijke geopolitieke conflicten geheel op het slagveld uitwoeden en/of in dit geval uitlopen op de ineenstorting van het regime in Rusland. Daardoor zal dan "vanzelf" blijken wat de nieuwe geopolitieke werkelijkheid wordt.

Mijn column van precies een jaar geleden, toen de oorlog twee maanden gaande was, sloot ik als volgt af:

"Scholz en Macron als de laatste bedachtzame leiders (en ik denk ook Rutte), zoekend naar een uitweg uit een dreigende wereldcatastrofe, waarbij niets meer is uitgesloten. Maar de politieke ruimte voor dit soort leiders lijkt vrijwel verdwenen".

Nu kunnen we vaststellen dat die twee leiders inderdaad onder gigantische druk staan om de confrontatiepolitiek onvoorwaardelijk te steunen. Scholz wordt steeds vaker uitgemaakt voor een zwakke weifelaar en Macron, met zijn eigenzinnige geopolitieke opvattingen, wordt gediffameerd als symbool van de grootheidswaan van atoommacht Frankrijk. En Nederland kan en wil niet veel anders dan meedeinen op wat de grootste NAVO-landen uitmaken. Oftewel: iedereen in het gelid voor Amerika, Engeland en (dus) de NATO. Terwijl leiders als Willy Brandt, Kohl en Mitterrand veelal werden en worden bewonderd om hun eigen visie, wordt nu alom eerder visieloos navolgen geëist.

Door dit alles krijgt China met zijn 'neutrale' opstelling wel steeds meer de kans een bemid-

delingsrol te gaan spelen en daarmee zijn eigen geopolitieke positie fiks te versterken (op 26 april jongstleden had Xi voor het eerst rechtstreeks contact met Zelensky). En zo zou het er als derde "met het geopolitieke been" vandoor kunnen gaan.

Bij een echt conflict tussen Amerika en China over Taiwan zullen we ook gaan zien of de EU daarbij partij wordt. Ik schat eerder in van wel dan van niet, waarmee nogmaals bewezen zou worden dat Europa geen werkelijk zelfstandige, los van Amerika, geopolitieke rol op het wereldtoneel kan en wil spelen.

Geopolitiek als een *zero sum-game*, dat doorgaans terecht wordt gezien als het summum van politieke armoede: het bewijst nog eens

dat het in de geopolitiek uiteindelijk enkel gaat om het keiharde eigenbelang van de spelers, waarbij de overwinnaar de geschiedenis schrijft. Het verklaart ook waarom de media bijna unisono het politieke discours over de oorlog volgen, waarbij de een moet winnen ten koste van de ander: alles in de media én politiek is immers primair emotie geworden, en dus ook een wedstrijd waarbij de een totaal moet winnen ten koste van de ander.

Jan-Willem van den Braak was van 1977 tot 2013 in diverse (directie)functies werkzaam voor de werkgeverskoepel VNO-NCW en is onder meer voorzitter van de Stichting BSI (Samenwerking, Bezinning & Inspiratie), eigenaar van Landgoed Zonheuvel te Doorn

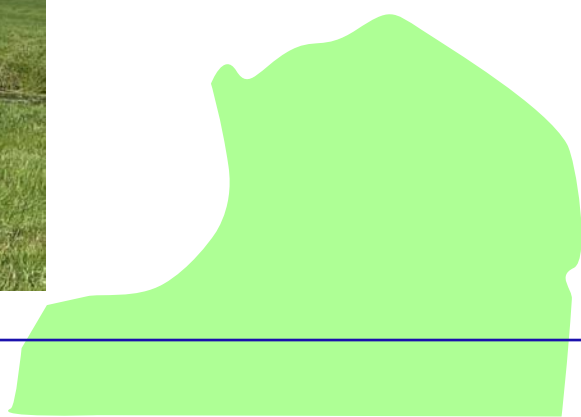
Varia

Uitnodiging

De zomer komt eraan en Nelly van der Geest nodigt de lezer uit voor een zonnige middag in een prachtige Hilversumse tuin. Ze heeft namelijk het plan opgevat om mee te doen aan Africa Hike in Tanzania, een voettocht door de Usambara Mountains.

"Ik wilde graag met mijn tijd en energie iets betekenisvol doen voor vrouwen in Afrika en op een bijzondere manier kennismaken met Tanzania. Deelname aan Africa Hike vraagt dat je sponsoractie voor Amref Flying doctors doet. Amref Flying doctors zet zich in voor gezondheidszorg op het platteland van Tanzania. Bijvoorbeeld schoon drinkwater voor moeder en kind; tegengaan van meisjesbesnijdenis: opleiden tot vroedvrouwen. Doelen, waar ik me graag voor inzet. Met mijn vaste ensemble improviseren we naar aanleiding van levensverhalen. De spelers zijn bereid een benefietvoorstelling te spelen over verhalen, wat voor ieder van ons het leven de moeite waard maakt. Verder heb ik een aantal beeldende kunstvrienden gevonden die een kunstwerk schenken voor een veiling. Je kunt je opgeven voor de benefiet zomervoorstelling en veiling op 9 juli 14.30 in Hilversum. De toegang is €10,- en de opbrengsten gaan naar Amref Flying doctors."

<https://www.africahike.nl/nelly-van-der-geest-africa-hike-2023>

Thema

Onderstaande tekst over cyborgs is geschreven door Giep Hagoort. Hij heeft zich laten inspireren en leiden door "Een Cyborg Manifest" van Donna Haraway, gepubliceerd in 1985. In de tekst laat hij RTK#67Pt0Q aan het woord die deelneemt aan de eerste non-geopolitieke cyborgalliantie. Cyborgs zijn een versmelting en belichaming van mens en machine, en ontmoeten elkaar op basis van affiniteiten en niet van identiteiten. De cyborgmythe moet de homo sapiens via verbindingen in staat stellen zijn/haar/hen betrokkenheid met de techniek en de wereld te definiëren. Dit alles met behulp van technologie en biologie, en de (politieke) denkracht die deze combinatie veroorzaakt.

Uit het verslag wordt duidelijk dat wanneer geprobeerd wordt cyborgs te verklaren als concrete, tastbare maar daarmee beperkt aandoende verschijnselen dit het oneindige verbingsproces in cyberspace in de weg staat.

Verlag van de eerste non-geopolitieke cyborgalliantie

RTK#67Pt0Q

"Dierbare cyborgs, waar jullie je ook tegelijkertijd bevinden, in welke affiniteit dan ook!

Wat een geweldig fictief moment: de wereldwijde alliantie die cyborgs met elkaar vormen om het nieuwe perspectief van een non-dichotomisch stelsel van netwerken mogelijk te maken en te beleven. Vanaf de 19e en 20ste eeuw heeft de homo sapiens over deze architectuur gefantaseerd. Cyborgs hebben vervolgens in deze eeuw de geopolitieke muren afgebroken en hebben cyberspace een nieuwe, on-oorspronkelijke betekenis gegeven.

Voel je vanuit je eigen plekken simpelweg ingeschreven in het spel dat in cyberspace wordt gespeeld: ironisch, niet hiërarchisch en niet beheerst door de dominante WWM (Westerse Witte Man). Cyborgs verlaten de wereld van de SF om in een overtreffende trap van vereenzelviging met feit en fictie te komen. Zij betreden daarmee een eigen fictieve materialiteit: een versmelting van het mensachtige dier en de slimme machine. SF was vaak een door westerse, mannelijke instincten georiënteerd oorlogsspel. De westerse wereld moest gered worden tegen de ondermijnende technokrachten van buiten.

Dit is nu louter geopolitieke cybergeschiedenis.

Cyborgs schudden – met dank aan het denkwerk van Donna Haraway - in deze nieuwe tijd de westerse tweedelingen tussen menselijke identiteiten, tussen mensen en robots, tussen mensen en andere organismen van zich af en maken nieuwe fusies tot een eigen zelf, ontdaan van een identiteit van ras, gender of subject. De op ironie en simulatie gebaseerde verbeeldingskracht die daarmee vrijkomt is ongekend en maakt het mogelijk om te kun-

nen putten uit een non-geopolitieke bron die ondenkbare koppelingen en verbindingen in het zijn mogelijk maakt. Het door talloze elektromagnetische golven functionerende brein ondergaat een ongekende verbondenheid van alles met alles en ontmantelt daarmee de bronnen van partijdige geo-machtspolitiek.

Het is een goed moment om onze nieuwe belichaming samen met Donna te vieren. Donna

heeft al in 1985 op diepgaande en ironische wijze in haar *Een Cyborg Manifest* gewezen op hetgeen nu werkelijkheid is geworden. Schakel nu zelf even in op Donna en vier het einde van de oude tweedelingen. Aan diegenen die nog in transitie zijn, wordt aangeraden hun gedachteleeshelm op te zetten om enigszins adequaat te kunnen zijn.

In de woorden van Donna: "De cyborg is onze ontologie, onze zijnsleer: de cyborg reikt ons onze politiek aan. De cyborg is een verdicht symbool dat zowel uit verbeelding als uit materiële werkelijkheid bestaat, en dat kan helpen de mogelijkheid van historische transformatie te structureren."

Loop de fantasie over het *Manifest* nog even na (cyborgs kunnen elkaar daarin eventueel vergezellen via één van de vele kanalen. Interventies zijn ter plekke mogelijk). In 1985 had wetenschapper Donna de technologische en biologische versmelting tussen mens en machine onder meer nodig om te ontsnappen aan in die tijd verlamdende communistische en feministische teksten over eenvormige identiteiten: vrouw, man, zwart, wit. Maar ook aan begrippen als cultuur en natuur, kapitaal en arbeid. Zij ontdekte een gevaarlijke totalitaire tendens in de teksten, gericht op een nieuwe, exclusief te stichten éénheid. Heel bewust laat ze na om een concrete vorm van de cyborg te schetsen. Zij volstaat met het op speelse wijze samenvatten van haar gedachtegoed als 'de cyborgmythe': een denkwijze die het mogelijk maakt nieuwe, speelse, mens-machine verbindingen aan te gaan. Een denkwijze die beïnvloed is door nieuwe technieken en ook door de noodzaak om de onvolkomenheid te doorbreken teneinde de ander - inclusief de dieren en machines - als cyborg-in-wording te zien.

De vertaler van het in het Engels verschenen *Manifest*, Karin Spaink, bespreekt in een introductie op de tekst vooral de relatie tussen het organische lichaam en de cyborgwerktuigen: hoe het (onvolkomen) lichaam kan functioneren door toedoen van nieuwe, vaak digitaal aangedreven objecten. Van brillen, hoortoestellen, tot pacemakers en robotskeletten. Aan wie kleeft niet een cyborg-component in de aanloop naar de cyborg zelf? Geregeld benoemt Donna de westerse wereld als oorzaak van de door haar bestreden tweedelingen. Ook formuleert ze kritiek op de VS waar kapitalisme deze tweedelingen exploiteert. In haar tekst bestaat er echter niet zoiets

als een geopolitieke, niet-westerse wereld, al heeft ze aandacht voor vrouwen uit landen in Afrika, waar bijvoorbeeld, wanneer honger heerst, deze vrouwen zich allerlei kwaliteiten aanmeten om te overleven. Met cyborg-achtige technieken, suggereert Donna, waarvan geleerd kan worden.

Interventies

Interventie OPK#39Xt4T vanuit de affiniteitsgroep Tijd & Niet-Zijn

Helemaal Okay met je reactie. Inderdaad moeten we *Een Cyborg Manifest* zien in de context van zijn tijd. In 1985 functioneerde er nog geen internet, was er nog een Koude Oorlog gaande en had de term geopolitiek een zeer beperkt, militair gebruik. Kunstmatige intelligentie was nog niet doorgebroken. Een actuele tekst zou nu ook ingaan op de vraag hoe cyborgs vanuit verschillende non-geopolitieke posities kunnen bijdragen aan de strijd tegen de klimaatverandering. Lydia Baan Hofman heeft in een actueel nawoord van het *Manifest* deze kwestie aan de orde gesteld. Ze komt tot de bevinding dat juist het denken van Donna over bijvoorbeeld plezier en spel kan helpen bij een noodzakelijk ecologisch, regeneratief herstel: "(...) de cyborg experimenteert met zorg en plezier in onbekende situaties."

Interventie STK#28Mt9Z vanuit de affiniteitsgroep Cyborgpolitiek & Onzichtbaarheid

Hoezo tweedelingen? Je stelt dat tweedelingen juist bedoeld zijn om allianties mogelijk en zichtbaar te maken: "deze wel, die niet". Werkt dat echt zo? Dit levert vermoedelijk alleen maar een toespitsing van de oude tegenstellingen op, gevolgd door een ineffectieve polarisatie waarin de WWM zich weer adequaat probeert te maken. Liever vasthouden aan wat Donna noemt 'cyborg burgerschap' dat zij laat volgen uit de klassieke tweedeling 'Openbaar/Privé' en dat geen ruimte biedt voor de naar haar smaak orgastische, militaire C3I-praktijk: commando-controle-communicatie-informatie.

Interventie MTO#93Lt5Y vanuit de affiniteitsgroep Intimiteit & Perversie

Je zorg over digitale desinformatie die door toedoen van cyborgs wordt verspreid, is wellicht onterecht. Ook hier geldt: traditionele desinformatie is door toedoen van sociale media een wereldwijd verschijnsel dat qua omvang en impact in 1985 nog niet bestond toen

Donna haar *Manifest* publiceerde. Harari geeft in *Homo Deus* (2017) een kader aan hoe we jouw straalpunt kunnen benaderen. Aan het einde van zijn boek bespreekt hij het concept dataïsme. Het begrip 'desinformatie' komt daarin niet voor, al laat het zich wel zonder veel moeite inpassen. Zie het kanaal over dataïsme, de kern is deze:

Harari beziet cyborgs als superintelligente wezens die met gewone mensen van vlees en bloed zullen omgaan op een wijze waarop mensen hun dierlijke medemensen ooit hebben behandeld. Je hoeft dit niet te verzinnen, maar (zei hij toen): "kijk om je heen". De schrijver geeft geen concrete cyborgverbeeldingen, al noemt hij wel de film *Cyborg 2* uit 1993 waarin Angelina Jolie een cyborg vertolkt. Als regel spreekt hij van cyborgtechnieken die het mogelijk maken het organische lichaam te combineren met anorganische toevoegingen (bijvoorbeeld de nanorobots in organische bloedbanen). De uiteindelijk ontstane cyborg – de cyborg van het heden – kan zich op vele plekken tegelijkertijd begeven, gestuurd door elektroden in een oneindig digitaal stralingsnetwerk. Maar wanneer Harari spreekt over het door hem genoemde dataïsme – een op de toekomst gericht datageloof als redding van de mensheid – dan verdwijnt de cyborg naar de achtergrond. Wel spreekt hij over cyberspace dat beheerst wordt door digitale technieken waarin de homo sapiens de datastromen niet meer aankan en de verwerking wordt overgenomen door een heel stelsel van algoritmen. Dataïsten vertrouwen deze mens niet meer wat kennis en wijsheid betreft en hebben meer vertrouwen in big data en kunstmatige intelligentie.

Dit alles vertaald naar het nu: desinformatie is een deel van de cyborg-werkelijkheid. Veranderingen gaan zo snel, waarbij cyborgs onderdeel zijn van het dataïsme, zij het aanwezig in de eigen allianties en met eigen affiniteitsgroepen. Wat heden gestraald wordt als informatie is op zichzelf al desinformatie op een andere plek of op een ander moment. En waarom functioneert toch alles richting alles zonder noemenswaardige rampen? Omdat cyborgs in zichzelf de kracht hebben om voortdurend te herstellen, opnieuw te verschijnen, en nieuwe vormen aan te nemen die een continuïteit in zich dragen.

Dierbare cyborgs: nog niet volledig getransformeerde cyborgs worstelen met vragen die cyborgs zelf al achter zich hebben gelaten.

Sommigen zijn geholpen met een speciale straling vanuit het alom aanwezige cyborg braincentrum en oefenen nu met succes in het adequaat zijn. Anderen zetten zich vruchteloos af tegen de voor hen nieuwe werkelijkheid. Zij zoeken naar identiteit en tastbaarheid en ervaren de kracht van de cyborgverbeelding als verwarrend. Vaak eindigt dit proces echter adequaat wanneer de homo sapiens zich de cyborgmythe eigen maakt.

Laten alle cyborgs het heuglijke feit vieren dat in cyborgspace de oude, geopolitieke tweedeling oorlog-vrede is verdampt. Cyborgs verkeren in een dynamische omgeving: een altijd veranderende wereld waarbij vrede geen oorlog nodig heeft.

Hebben cyborgs idealen? *stelde STK#28Mt9Z in de affiniteitsgroep Cyborgpolitiek & Onzichtbaarheid aan de orde*. Jazeker, er zijn recentelijk proeven gedaan om cyborgs tijdelijk maar wel totaal te ontdoen van alle cybertechnieken, cyberstralen, cyberallianties en affiniteitsgroepen om in een overgebleven bodymind-non-cyberspace-constructie te kunnen reflecteren en mediteren. Ze kunnen daarbij geopolitiek kiezen voor een verblijf bij een imaginaire geografische eenheid, op welke planeet dan ook. De eerste resultaten zijn zeer hoopvol. Als een bijzonder perspectief wordt genoemd: een moment adequaat kunnen zijn in eigen, vrije gedachten die je voor jezelf houdt en niet deelt en straalt. Wat ook als een heel belangrijke ervaring wordt genoemd is het tijdelijk autonoom doordenken van de betekenis van de onpartijdigheid en de macht-loosheid van het cyborg-zijn. We wachten nog op een straling van Donna over wat de impact van deze resultaten kunnen zijn."

(Foto Joke van den Berg) Giep Hagoort is initiator van 'Loving Geopolitics Magazine' en lid van de kernredactie, hoogleraar em. Kunst en Economie UU/HKU, cultureel ondernemer en oprichter van ASOM.

Hij schreef eerder over robotrechten en regisseerde een kortgeding met een seksrobot versus een bordeelhouder vanwege een geweldadige klant.

De schrijver dankt de kernredactieleden Hanke Drop en Nelly van der Geest voor hun reacties op een eerder concept.

Column

De agressor

Willem de Haan

Het leek zo'n mooi idee. Een concert organiseren met ons bijna 125 jaar bestaande koor "De Volksstem" op 24 februari, een jaar na de Russische inval in Oekraïne. Een Vredesconcert, met liederen tegen de oorlog. Zoals het Amerikaanse "I didn't raise my boy to be a soldier" van Alfred Byron uit 1915 en "het Wijnglas" van onze eigen Dirk Witte uit 1919. Met een prachtig Oekraïens lied, "Plyve Kacha", en een Russisch vredeslied "Tibe Paiom". Welgemoed toog ik begin januari naar de donderdagavondrepetitie, dit idee zou met enthousiasme begroet worden! Maar nee dus.

"Begrijp ik nou van jou dat je ook een lied in de taal van de agressor wil zingen?" Goed, het was maar een vraag, en het was maar één koorlid dat die vraag stelde. Eerst begreep ik haar niet eens. De taal van de agressor? We zongen toch vredesliederen? Maar het ging om het Russisch. "Ik ga geen Russisch zingen." "Maar het is een vredeslied," zei ik. "Wat is daar mis mee?" Maar het leed was al geschied. Ja, hum, de taal van agressor, dat klonk heftig, dat kon toch niet de bedoeling zijn. En, nog een vraag: "Het is toch een solidariteitsconcert?" "Nou, ik dacht aan een vredesconcert," zei ik. "Solidariteit, ook goed, maar dan met de slachtoffers van de oorlog: de Oekraïense bevolking en de soldaten aan beide kanten." "Wacht even, bedoel je nu dat je solidair bent met die Russische soldaten?" Ik moest even slikken. "Ja," zei ik, "want ze worden voor het overgrote deel ook maar gestuurd terwijl ze dat helemaal niet willen." Maar het liep als fijn zand uit mijn handen, dit ging ik duidelijk verliezen. "Weet je," zei ik, "laten we het gewoon een vredesconcert noemen, we kiezen geen partij, we zingen voor vrede."

En toen nam onze Griekse dirigent het voor mij op. "Weten jullie iets van de animositeit tussen Grieken en Turken?", vroeg ze. "En hoe de regeringen in Athene en Ankara dat vuurtje blijven opstoken?" En ze vertelde dat de Grieken en Turken zelf niks op elkaar tegen hebben en in de muziek al helemaal niet. En ze noemde prachtige nummers die door Griekse dichters waren geschreven en door Turkse componisten op muziek waren gezet en omgekeerd. En dat muziek verbreedert enzovoort, enzovoort.

Even leek de stemming te kantelen. Maar niet voor lang. "Stel je voor dat de krant er lucht van krijgt, dat wij Russisch zingen" klonk het. "Dan staan we er niet best op." Ik was bijna

te verbouwereerd om te reageren. "Zijn er meer die er zo over denken?", probeerde ik nog. Hier en daar ging een hand de lucht in, het was duidelijk. Geen Russisch.

Na de repetitie stonden we buiten bij de fiets toevallig naast elkaar. "Hoe kan het dat jij niet voor Oekraïne bent" vroeg ze. Ik probeer zo genuanceerd mogelijk te antwoorden. "Nee, jij moet je uitspreken, anders ben je laf" hoorde ik haar zeggen. Ik flapte het eruit: "Weet je, als jij zo begaan bent, volg een schietcursus en vertrek zelf naar Oekraïne."

Als ik thuiskom zeg ik tegen mijn partner dat ik er na 15 jaar mee stop, met dat stomme koor. "Ze zoeken het maar uit. Ik ga van het koor af." Maar de volgende week ben ik natuurlijk toch weer present. Mijn opponente eveneens. Het Oekraïense lied mag op het programma blijven, het Russische vredeslied sneuvelt. Ik neem mijn verlies. Maar weer een week later heb ik een nieuwe ingeving. Als slot zullen we "Dona Nobis Pacem" zingen, "Geef Ons Vrede". Als we dat nu eens in allerlei talen zingen, stel ik voor. In het Russisch is dat "Dajtje Nam Mir." "Dajtje Nam Mir", dat paste precies in de melodie... Een compromis.

De laatste repetities voor het concert is ze er niet, ze heeft besloten niet mee te zingen. Niet wetend dat "Dajte Nam Mir" op het laatst ook nog zou sneuvelen. We hebben een prachtig concert voor een volle zaal. Wel zingen we voortaan met één koorlid minder, na het concert laat ze de voorzitter weten helemaal niet meer terug te komen, dit is toch niet haar koor. De oorlog maakt slachtoffers. In Oekraïne, maar ook bij ons.

Willem de Haan is journalist en documentairmaker, voormalig docent journalistiek Windesheim, gastspreker en redacteur Vredesmagazine. www.willemdehaan.nl

Varia

Verslag Utrechtse vredestafel 7 maart 2023 *Organiseer je eigen vredestafel!*

In Utrecht hebben op dinsdag, 7 maart 2023 in "De Voorkamer" in de multiculturele wijk Lombok acht burgers een vredestafel beoefend. Er is gesproken over de politieke dwang om te escaleren, de rol van de media waar de meerstemmigheid als regel niet gehoord wordt, militarisering versus klimaat en milieu, hoe jongeren over de oorlog denken en waarom een actieve Nederlandse vredesbeweging ontbreekt. De deelnemers gaven aan dat de vredestafel hun kennis en inzichten had verdiept en het in actie komen (verder) had vergroot.

Zij vonden dat een vredestafel eigenlijk in het gehele land gehouden moet kunnen worden. Vandaar hun oproep: *Organiseer je eigen vredestafel!*

Willem Deelnemers Utrechtse Vredestafel (vlnr): Willem de Haan, Gerrit Jan Westerveld, Yosé Höhne-Sparborth (initiatiefnemer), John Huige, Reinoud Doeschot, Kees Kalkman, Marcel Voorhoeve en Giep Hagoort (initiatiefnemer en verslag).

Foto: Orrwa Alhaffar

Het bijeenkomen kwam bij de verschillende deelnemers voort uit de behoefte om de eigen ervaringen, inzichten en ideeën in een open gesprek tegen het licht te houden. Algemeen was de ervaring dat het hebben van een afwijkend standpunt ten opzichte van de dominante oorlogsroes onbegrip en soms weerstand tot gevolg had. Als redacties van de belangrijke media werden benaderd om ruimte te maken voor een kritisch geluid, werd al gauw gezegd dat dat nu even niet uitkwam, er geen plaats meer was of dat de redactie er even niet voor voelde. Het interessante van de Utrechtse vredestafel was dat zich beslist niet een eenheidsworst aan opvattingen vormde. Veeleer werden aan elkaar vragen gesteld, werd gewezen op tendensen die onvoldoende de aandacht

hadden getrokken en werd getracht collectief wijzer te worden over het oorlog- en vredesvraagstuk zoals dat zich nu in deze tijd voordoet.

Breuklijnen

Het gezelschap zag drie breuklijnen die het denken en handelen inzake de Oekraïne-oorlog beïnvloeden.

De eerste breuklijn betreft het ontstaan van een nieuwe wereldorde. De hegemonie van het Westen maakt plaats voor nieuwe verhoudingen, met de opkomst van China als meest opvallende punt. Ongebonden landen willen eventueel wel de invasie van Rusland veroordelen, maar zien het conflict ook als een zaak tussen Rusland en de VS. Oekraïne is slechts een signaal dat de nieuwe wereldorde aankondigt. De steun van de VS aan Oekraïne en de steun van China aan Rusland vormen een voorbode van wat ons te wachten staat, en zijn kenmerkend voor deze eerste breuklijn. Een tweede breuklijn ligt in de heroriëntering op globalisering. Landen en regio's zien hun belangen niet gediend in een globalisering die bepaald wordt door grote internationale ondernemingen, daarbij gesteund door mondiale financieringsmechanismes. Met name in de eerdergenoemde, ongebonden landen is het zoeken naar mogelijkheden en allianties om de eigen geopolitieke positie te versterken en daardoor minder kwetsbaar te zijn. Het gaat niet in de eerste plaats om statelijke interventies, maar om regionale en lokale

groepen die zich vooral richten op het versterken van de lokale en regionale productie en consumptie. Bij deze breuklijn vormt de Oekraïne-oorlog geen absoluut vraagstuk van vrede en veiligheid, maar wel moet worden aangedrongen op onderhandelingen om menselijk leed en verder bloedvergieten te voorkomen. Een derde breuklijn wordt gezien in het benoemen van de enorme milieuschade die de Oekraïne-oorlog met zich meebrengt. Dat het niet zoveel zin heeft om geopolitieke geschiedenissen opnieuw te onderzoeken maar dat de militarisering direct gestopt moet worden. En dat daarmee de milieuschade door het aanmaken en verbruiken van munitie, het verwoesten van natuurlijke bronnen en het financieel onttrekken van miljarden dollars die hard nodig zijn voor de strijd tegen de klimaatontwrichting worden gestopt.

De drie genoemde breuklijnen zouden in het hier en nu kunnen leiden tot een derde weg

voor het bekende dilemma "militarisering of onderhandelen?" Het is evident dat er zich via de nieuwe breuklijnen nieuwe partijen aandienen, al dan niet met een statelijke mantel. Bij elkaar opgeteld gaat het om ongebonden landen en regionale initiatieven die zich onttrekken aan de verdeling door het mondiale krachtenspel. En achter deze actoren zien we wetenschappers en ngo's die zich deze nieuwe mondiale werkelijkheid proberen eigen te maken. Tijdens het gesprek werd ook aandacht besteed aan een herijken van een handelingsperspectief. Natuurlijk, de noodzaak je te laten horen is een politieke opdracht. Maar ook het eigen functioneren in de eigen omgeving moet onderzocht worden. Hoe organiseer je lokale initiatieven die een signaal kunnen zijn om te komen tot een veilig en vredelievend Europa? "Zachte krachten" worden ze genoemd; onontbeerlijk voor zo'n klimaat.

Loving Geopolitics Magazine Young

Shahab Albonaser (28 jaar) kwam als Iraanse vluchteling in 2016 in Nederland aan. In juli zal hij afstuderen aan de filmopleiding van de HKU. Zijn script en afstudeerfilm over een niet-autobiografisch vluchtverhaal heeft als werktitel "Verdwenen Vaders". De kernredactie heeft ook voor deze editie Isabel van der Vlugt (23 jaar), zelf fotografie studerend aan de HKU, gevraagd het gesprek aan te gaan. Een gesprek over de betrokkenheid van Shahab bij het medium film, zijn opleiding en zijn persoonlijke ervaringen bij het maken van films.

Hoe overtuigend moet je zijn

Shahab vertelt over zijn toelating tot de opleiding. Isabel wil weten hoe hij de toelating heeft ervaren. Hij kende het Nederlandse systeem nauwelijks, hoe je bijvoorbeeld jezelf met je portfolio moet presenteren. "Jezelf aanprijzen wordt in de Iraanse cultuur als snel als onbescheiden en arrogant gezien. Toch wordt er van je verwacht dat je duidelijk maakt waarom je voor de filmopleiding kiest." Hij vertelt de toelatingscommissie over zijn vlucht met een overvolle boot in zwaar weer waardoor iedere opvarende bidt om te overleven. Een man op de boot wordt erg boos op Shahab. Waarom filmt hij in plaats van

mee te bidden om het overleven kracht bij te zetten? Shahab blijft filmen.

"Maar overtuigender kun je bij de toelating toch niet zijn?" roept Isabel spontaan. Shahab lacht wat bescheiden. De commissie gaf hem een positief advies. Studeren aan een Nederlandse hogeschool bleek in het begin een hel te zijn en een heel zwaar gewenningsproces. Natuurlijk vanwege de taal en het schrijven van de eerste essays in het Nederlands, de open onderwijscultuur die hij totaal niet gewend was. Tijdens de opleiding richt hij zich op het schrijven, personages ontwikkelen en het regisseren. Shahab heeft veel steun gehad

van medestudenten en docenten om de opleiding met succes te kunnen gaan afronden. Isabel: "Je afstudeerfilm is niet autobiografisch, zeg je. Wat is het verhaal van de film, verwerk je wel je eigen ervaringen?"

Shahab: "De film gaat over een jongen, Ismaël, die via Vluchtelingenwerk hoort dat zijn vader na een gevangenschap van 13 jaar vrijkomt en naar Nederland wil vertrekken in het kader van gezinshereniging. De moeder van de jongen is al in Nederland, maar is analfaabeet en verstaat geen Nederlands. Van de jongen wordt verwacht dat hij zijn moeder het nieuws vertelt maar dat doet hij niet. Hij vertelt het niemand. De jongen is boos dat zijn vader hem in de steek gelaten heeft en wil niet dat hij komt. Inmiddels vervult de jongen zelf de vaderrol in het gezin. Voor de fictieve film put ik uit mijn eigen geschiedenis maar ik heb ook verhalen van andere vluchtelingen verwerkt. Als filmmaker begin ik met mijn innerlijke ervaring maar het uiteindelijke verhaal gaat niet over mij, maar over het personage Ismaël.

Isabel wil weten hoe Shahab de contacten met zijn medestudenten heeft ervaren. Als fotografie-student werkt ze voornamelijk op zichzelf en ontwikkelt ze een eigen praktijk. Hoe is dat bij film?

Shahab geeft aan dat het maken van een film geen individuele praktijk is. "Je begint met je script maar al snel moet je als regisseur een crew samenstellen. Je gaat op zoek naar camera- en geluidsmensen, er moet muziek gecomponeerd worden en je moet ook een editor aantrekken. Met elkaar maak je dan de film. Soms komt het voor dat iedereen z'n taak uitvoert maar dat van echt samenwerken geen sprake is. Dan gaat het fout."

Shahab heeft twee jaar geleden een eigen bedrijf opgericht: Karoon Media. Voor verschillende opdrachtgevers heeft hij korte films gemaakt. Ook kan het gaan om freelance opdrachten op de gebieden educatie, muziek, promotie en meer. Bijvoorbeeld het filmpje voor de Utrechtse Stichting "Mijn Wijk, Jouw Wijk" over maandelijkse ontmoetingen tussen wijk- en azc-bewoners. Het filmpje is te zien op youtube: <https://youtu.be/50enx6pxVN8>. Isabel wil weten wat zijn toekomstplannen zijn. Shahab denkt in ieder geval aan het maken van een speelfilm. Hij heeft daar al ideeën over maar kan daarover nog niet veel zeggen. Hij wil met zijn films het publiek meenemen

in de wereld die hij als schrijver-filmmaker heeft geschapen. "Filmen is een unieke combinatie van personages, beeld, geluid en muziek om een verhaal over te brengen".

Tijdens de afsluiting van het gesprek wil Shahab van Isabel weten wat haar mooiste foto is die ze gemaakt heeft. Ze mag er drie seconden over nadenken. Die vraag had ze niet verwacht: "Oh jee, in zo'n geval noem ik misschien wel mijn leukste foto. Nee wacht, ik heb nu een opdracht om portretten te maken. Ik heb een portretfoto gemaakt door het brillenglas van een bril die aan een oude man toebehoort. Een prachtige foto maar ongeschikt om het aan de opdrachtgever te laten zien. Dat is het verschil tussen een opdracht en mijn vrije werk."

(Tekst: GH)

Shahab en Isabel

De afstudeerfilm van Shahab Albonaser gaat tijdens het Blikvangers Festival op 27 september 2023 in première en zal daarna te zien zijn op diverse festivals.

Informatie over het eigen bedrijf Karoon Media is te vinden via www.karoon.nl

Loving Geopolitics Magazine Young

Sanne Pattiasina (2000), schreef in 2022 haar bachelorscriptie over de impact van een asielzoekerscentrum (azc) op de buurt en volgt momenteel de master Strafrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Daarvoor heeft zij de bachelors Criminologie en Rechten afgerond. Sanne: "Tijdens mijn studie loop ik stage bij de rechtbank Amsterdam en neem ik deel aan het project "Gerede Twijfel", waar ik samen met een groep onderzoek doe naar een mogelijke rechterlijke dwaling. Verder doe ik mee aan het project "Criminologie achter gesloten deuren". In dat project volg ik onderwijs samen met gedetineerden in een gevangenis. Ze geeft hieronder aan wat de kern van haar bacheloronderzoek is geweest.

Over de impact van een azc op de buurt

In het nieuws is veelvuldig aan de orde dat in veel dorpen en steden verzet is tegen de komst van een azc. Maar is dat verzet terecht? Heeft een azc een negatieve impact op de buurt? In mijn onderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal: "Wat is de impact van een azc op omwonenden?" Samen met medestudenten onderzocht ik de buurten van twee asielzoekerscentra: een azc in Heerhugowaard en in Utrecht. Beide asielzoekerscentra zijn geruime tijd in de stad gevestigd en kunnen ongeveer 500-600 asielzoekers opvangen. Om de hoofdvraag te beantwoorden is er literatuur bestudeerd en een vragenlijst verspreid in de buurt van de asielzoekerscentra. Daarnaast zijn er verdiepende gesprekken gevoerd met omwonenden en professionals. Zo spraken wij met een medewerker van het COA in Heerhugowaard en een wijkagent in Utrecht. De medewerker van het COA vertelde ons dat in het begin buurtbewoners moesten wennen aan het azc. Volgens hem kwam dat voort uit onwetendheid en angst door berichtgeving van de pers. De wijkagent in Utrecht ontving weinig meldingen van overlast en wanneer er klachten waren over asielzoekers, kwam dat niet vaker voor dan bij andere personen die overlast veroorzaken. Verder interviewden wij ook enkele buurtbewoners uit Heerhugowaard en Utrecht. Die gesprekken zorgden voor een beter begrip en

verdieping van onze bevindingen uit de ingevulde vragenlijsten.

Uit literatuur bleek dat asielzoekers vaak worden gezien als bron van criminaliteit, als een bedreiging voor de traditionele normen en waarden en als een bedreiging voor banen en uitkeringen. Gemiddeld waren de buurtbewoners uit zowel Heerhugowaard als Utrecht het echter oneens met de stelling "Het azc leidt ertoe dat ik mij onveiliger voel in de buurt". Er was wel een significant verschil tussen de inwoners uit Heerhugowaard en Utrecht in de mate waarin zij het oneens waren met de stelling. De respondenten uit Heerhugowaard waren het gemiddeld 'oneens' met de stelling en de respondenten uit Utrecht waren het gemiddeld 'volkomen oneens'. In Heerhugowaard waren er enkele buurtbewoners die vertelden dat zij 's avonds, wanneer zij op straat liepen, wel een onveilig gevoel kregen. Een respondent vertelde: "Mijn dochters worden tijdens het uitlaten van de hond regelmatig aangesproken door mannelijke asielzoekers waardoor zij zich niet veilig voelen". Weer een andere respondent uit Heerhugowaard vertelde weleens last te hebben gehad van geluidsoverlast. Diezelfde respondent lichtte daarop toe: "alles in proportie, het loopt niet uit de hand". De respondenten in Utrecht waren dus significant stilliger in de mate waarin zij het oneens waren met bovenstaande stel-

ling. Inwoners uit Utrecht vertelden ons: "Ik heb zelf helemaal geen ervaring met onveiligheid. Helemaal niet", en: "Ik heb daar geen gevoel bij: oeh, ik moet letten op mijn spullen. En ik heb ook geen ervaring dat ik vervelend word aangesproken of inbraken." Er was in beide steden weleens overlast van asielzoekers, maar dat bleek beperkt te zijn.

Positief

Het contact met asielzoekers werd in de onderzochte buurten ook vaak als positief ervaren. Een inwoner uit Utrecht vertelde: "Ik ken geen negatieve verhalen over dit azc, echt niet." Inwoners uit Heerhugowaard hadden het over "gezellige praatjes", "leuke gesprekken" en "vriendelijke mensen die je gedag zeggen". De meerderheid van alle respondenten zag een azc en asielzoekers niet als een bedreiging voor de westerse normen en waar-

den en ervaren ook niet meer onveiligheidsgevoelens door het azc. Er kwam wel weer een significant verschil naar voren tussen de inwoners van de twee steden: de respondenten uit Heerhugowaard zagen de aanwezigheid van het azc minder vaak als een verrijking van de buurt.

Concluderend heeft een azc in beide steden geen bijzonder negatieve impact op omwonenden. De impact in Heerhugowaard is echter minder positief dan de impact in Utrecht. Een verklaring voor dit verschil kan worden gevonden in het feit dat de inwoners van Utrecht gemiddeld hoger opgeleid zijn en politiek progressiever zijn. Zowel de literatuur als de resultaten uit mijn onderzoek toonden aan dat hoger opgeleiden en progressieven een positievere opvatting hebben over de opvang van asielzoekers.

Loving Geopolitics Magazine Young

Podcast Loving Geopolitics #2: HKU-studenten Inez Eltink, Simmo Petersen en Roos Rijnbeek in gesprek met Nelly van der Geest. Welke inspiratiebronnen hebben Inez, student audiovisuele media, Simmo, student audiovisuele media en Roos, student theatre & education gekozen voor het gesprek met Nelly?

Inez vindt inspiratie in de film *Daughters of the Sun* (2023), een documentaire van Reber Dosky. De Koerdisch-Nederlandse filmmaker Reber Dosky volgt in *Daughters of the Sun* negen van de Jezidi-vrouwen die terugkeren naar hun gemeenschap. De jonge vrouwen krijgen hulp van theatermaker Hussein, die zich hun lot aantrekt en hen op weg helpt. Hij bemiddelt bij de bevrijding van meer vrouwen, die nog als slaaf worden gehouden van gevluchte IS-strijders in Turkije.

Simmo heeft zojuist een studiereis door Europa achter de rug en liet zich inspireren door het boek *Aan de Europeanen van vandaag en morgen*, geschreven door Stefan Zweig (1881-1942). Het is een soort bijbel voor hem geweest.

Hij geeft de podcast de volgende quote mee: "Er bestaat geen enkele twijfel over het bestaan van de Europese geest, ook al is die nog verborgen. We kunnen hier net zo zeker van zijn als de astronoom die door zijn bereke-

ningen een ster ziet verschijnen in zijn telescoop. Hoewel de Europese geest nog onzichtbaar is, weten we met een wiskundige zekerheid dat die bestaat."

Stefan Zweig in *Les Nouvelles littéraires* (1936).

Voor Roos is de inspiratiebron de voorstelling *Als het anders loopt* van de theatergroep Het Houten huis. Een voorstelling die haar diep raakte. Een gevoelig onderwerp, een bewegend decor, livemuziek en een minimum aan woorden vormen de ingrediënten voor deze herkenbare voorstelling. Acteurs en dansers met en zonder een beperking verbeelden een wereld vol tegenslag en kracht.

Tijdens podcast vertellen de studenten waarom zij voor bepaalde kunstuitingen kiezen en hoe zij soms worstellen met het artistieke product in hun voorstellingen en documentaires. Toch hebben zij al een richting gevonden voor hun toekomstige beroepspraktijk.

De podcast is ter gelegenheid van de publicatie van het juninummer van *Loving Geopolitics* te beluisteren. De aankondiging is te vinden op de website lovingsgeopolitics.nl.

Gespreksleiding: Nelly van der Geest

In- en uitleiding: Pim de Rooy

Redactie: Giep Hagoort

Samenstelling en eindredactie: Anette van der Aa.

Met dank aan Marieke Vriend

Enthousiast? Geeft het blad aan een ander door!

Vragen, reacties, suggesties of zélf een bijdrage leveren? Neem dan contact op via de onderstaande link.

Podcast #1

Podcast #2

Beluister de podcasts van Loving Geopolitics

<https://open.spotify.com/show/0CPjfKZdIAFjWOPvaPJrm4>

LOVING GEOPOLITICS MAGAZINE

Jaargang 2

NR 3
zomer 2023

Kernredactie: Hanke Drop, Nelly van der Geest en Giep Hagoort.

Eindredactie: Hanke Drop

Vormgeving: Erik Uitenbogaard

Verspreiding: digitaal

Abonnee worden via: [Opgaveformulier](#)

Contact: post@lovinggeopolitics.nl

Website: www.lovinggeopolitics.nl

Teksten mogen met bronverwijzing worden overgenomen voor niet commerciële doeleinden.

Het volgende nummer verschijnt in december 2023

Foto cover: via internet onder verschillende bronvermeldingen.

Deze zomer 2023 editie van "Loving Geopolitics Magazine" is mede mogelijk gemaakt door

www.asom.org

© auteurs, asom 2023